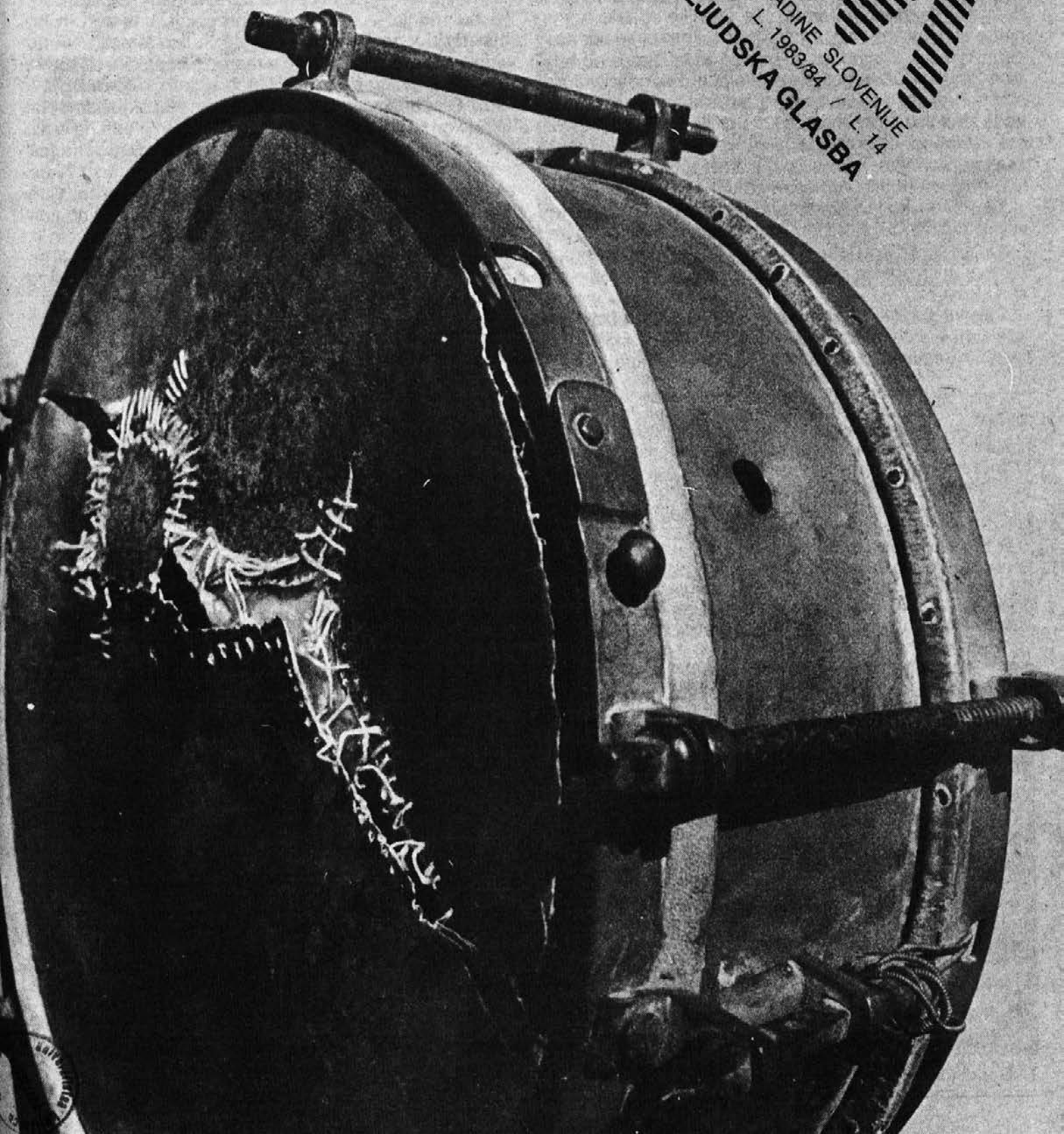

263343

REVUIA GLASBENE MLADINE SLOVENIJE
ST. 8 / 22. 5. 1984 / L. 1983/84 / L. 14
SLOVENSKA LJUDSKA GLASBA

KAJ, KAKO, KDAJ?

Tale številka naše revije pripoveduje o slovenski ljudski glasbi.

Sodi v niz tematskih števil, ki jih je Glasbena mladina Slovenije izdala z namenom, da bi čimveč mladih bralcev razširilo svoje glasbeno znanje. Doslej so izšle tematske številke o Mozartu, o Ipavcih, Lisinskem in Mokranjcu, Beli Bartoku, Novih akordih, Jazz, Slovenski operi in Glasbenem baroku. Te številke so bile namenjene ne le prebiranju, ampak tudi tekmovanju učencev osnovnih šol, ki smo ga imenovali Kviz Glasbene mladine Slovenije. S temo Slovenska opera so naši kvizi postali množični, saj študijsko gradivo po priporočilu Zavoda za šolstvo naroča več kot pol slovenskih osnovnih šol. Odtlej je v navadi, ta tekmovanje v znanju poteka vsako drugo leto, zato pa naj bi šole gradivo prejele že leto prej, da bi bilo več časa za učenje.

Za slovensko ljudsko glasbo je bilo zlasti med učitelji veliko zanimanja, saj to temo učni načrt vključuje na vseh stopnjah večkrat na leto. Upamo, da bo ta številka skupaj s kasetami izpolnila pričakovanja mnogih bralcev in poslušalcev.

Čeprav gradivo prihaja n šole šele ob koncu šolskega leta (imeli smo precej težav z izbiro avtorja gradiva), ostaja do tekmovanja vendarle še precej časa.

Gradivo je napisano v dokaj strokovnem jeziku, ki bo osmošolcu morda nekoliko tuj, zato bo tu pomembno učiteljevo mentorsko delo. **Učenci sedmih in osmih razredov** bodo skupaj z učiteljem v reviji izpolnjevali delovne liste (ki so v sredi številke) in na ta način osvojili osnove gradiva. Tisti, ki bodo šolo zastopali na nadaljnjih tekmovanjih — po uspešno opravljenem šolskem preskusu znanja — pa se bodo **ob reviji, kasetah in komentarju k posnetkom** študija lotili bolj temeljito. Predvidevamo, da bodsta delo v razredih in šolsko tekmovanje lahko stekla do srede oktobra, kajti **rok za prijavo ekip Glasbeni mladini Slovenije je 19. oktober 1984.** Glede na št na število prijavljenih ekip in glede na kraje, od koder jih bo največ, bomo organizirali **območna tekmovanja**, ki bodo **3. novembra, polfinale bo 17. novembra, finale pa 8. decembra v veliki dvorani Cankarjevega doma** v Ljubljani in ga bo kot običajno snemala TV Ljubljana. Naj zapišemo še to, da so nam na ljubljanski televiziji obljubili, da bodo v jeseni ponovili serijo o slovenskih ljudskih glasbilih in godcih, kar nam bo vsem skupaj še popestrilo priprave na kviz.

Pri učenju vam želimo veliko uspeha!

GLASBENA MLADINA SLOVENIJE

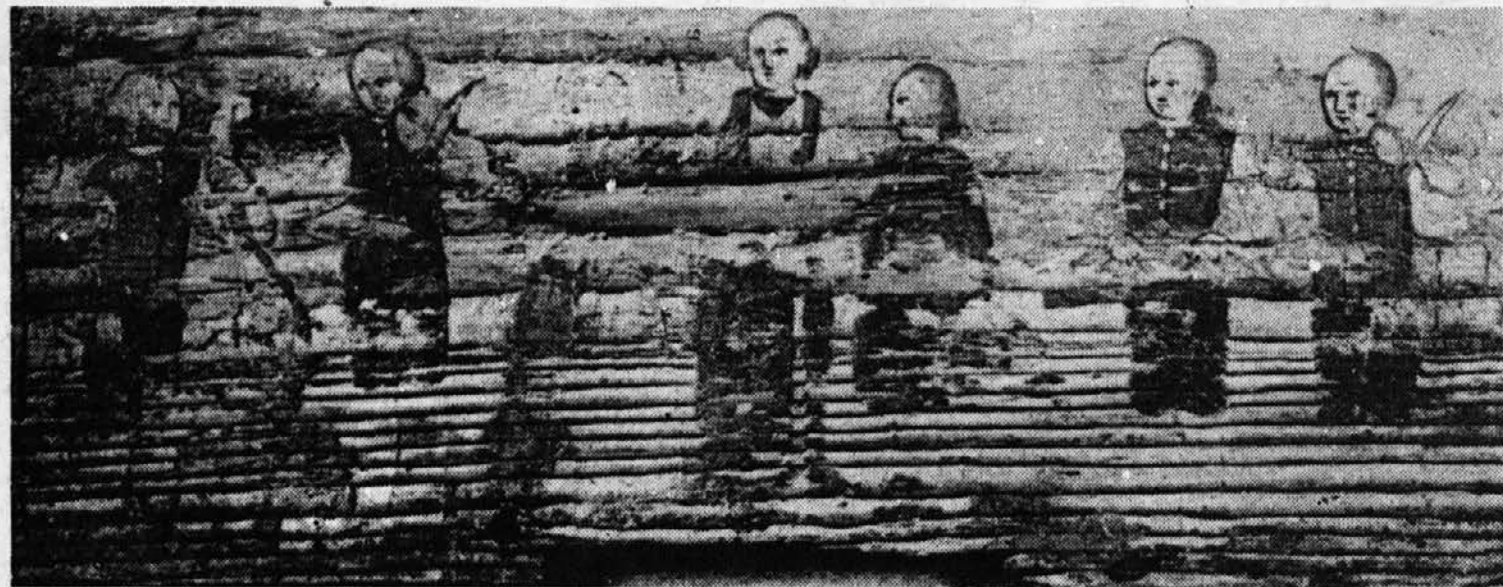
Pričujoča razmišljanja o ljudski glasbi na Slovenskem so nastala na osnovi številnih arhivskih virov, terenskih zapiskov in opazanj, številnih literarnih virov ter treh del:

- Pesem slovenske dežele, Zmage Kumer
- Ljudska glasbila in godci iste avtorice
- Plesat me pelji, Mirka Ramovša

Gradiva torej ne gre razumeti kot učbenik, temveč kot vir za spoznavanje, odkrivanje, učenje in primerjanje z že znanim. Ko bo gradivo prispelo na šole, naj opozorim učitelje, da ni namenjeno le nekajurni šolski obravnavi, saj bi bilo to spričo obsežnosti in do sedaj vse prevečkrat prezrte bogate kulturne

dediščine nemogoče in krivično. Ostalim bralcem pa, upam, gradivo ne bo samo informacija o ljudski glasbi, temveč mnogo več: pobuda za razmišljanje in vrednotenje. Zahvaljujem se sodelavcem Sekcije za glasbeno in plesno narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (SGPN SAZU), dr. Zmagi Kumer in Mirku Ramovšu za dobrodošle nasvete, Julijanu Strajnerju pa za tehnično pomoč in presnemavanje zvočnih posnetkov iz njihovega arhiva ter uredništvu za ljudsko glasbo RTV Ljubljane.

Mira Omerzel-Terlep

1. Godci na svatbi, panjska končnica

MIRA OMERZEL-TERLEP

SLOVENSKA LJUDSKA GLASBA

Ljudska glasba je sestavni del kulture in načina življenja vsakega ljudstva. Slovensko ljudsko izročilo, v katero prištevamo tudi pesem, ples in godčevstvo, pripada širši srednjeevropski kulturi in slovanski dediščini, porojeni že v pradomovini — Aziji. Le redkokdaj je ljudskemu izročilu mogoče zanesljivo dokazati čas in kraj nastanka, saj se neprestano spreminja in prilagaja okusu časa. Novo izpodriva staro ali se skozi čas staplja v zmes starega in novega. Zdi se, da je zato ljudska glasba »brezčasna«. Oznaka »ljudsko« je raziskovalcem povzročala in še povzroča nemalo težav, zato je o njej tudi mnogo nasprotujočih si mnenj. Definiciji ljudskega, ki bi bila v svoji strogi omejenosti prav gotovo nepopolna, se lahko izognemo z vprašanjem, KAJ ljudstvo poje ali kaj je pelo, plesalo, igralo. Rabnostin pogostnost določata ljudskost, slovenskost. Če Slovenci glasbilo uporabljajo v vsakdanjem življenju, ga smemo priznati za ljudskega, torej za nas (naše ljudstvo/etnos) pomembnega. Enako velja tudi za plesno in pesemsko izročilo. In če se ob razmišljanju o ljudskem ozremo po glasbilih, ugotovimo, da so lahko zelo preprosta, pa kljub temu zvočno učinkovita in zanimiva, mnogokrat doma narejena ali improvizirana¹, kupljena, sorodna ali prevzeta od sosednjih ljudstev, saj izoliranih kultur ni in etnične meje ne sovpadajo z državnimi. Enaka ali podobna glasbila in podoben način godčevstva lahko najdemo na širših geografskih področjih. Podobne življenjske razmere narekujejo podobnost. Na naših tleh se prepletajo, mešajo in dopolnjujejo elementi alpske, panske in sredozemske kulture, zato lahko najdemo sorodno ljudsko glasbo in glasbila tudi v sosednji Avstriji, v Italiji in na Madžarskem. Avstrijsko ozemlje je bilo še v srednjem veku daleč na sever poseljeno s Slovenci (etnično mešano ozemlje). Ne smemo pozabiti tudi na zgodovino, na to, da so bili naši kraji stoletja pod tujo upravo (Avstro-Ogrsko, Italijo). Slovenci so se hodili učiti raznih poklicev v sosednje dežele, hodili so služiti, trgovati in se vojskovati pod različnimi zastavami širom po Evropi. Prvotna dosmrtna vojaška služba v stari Avstriji je bila skrajšana šele leta 1804: pri pehoti na 10 let, pri konjenici na 12, drugod na 14 let. Cesarica Marija Terezija pa jo je znižala s 14 na 8 let. Odsluženi vojaki so iz tujih krajev prinašali domov novosti, tudi glasbila, pesmi, napeve in plesse. Nekatere so na Slovenskem sprejeli, jih prilagodili svojemu okusu, neustrezne pa pozabili. Skupna preteklost je omogočila oplajanje tudi v obratni smeri.

Sorodstvene vezi ljudske glasbe segajo mnogokrat dlje od sosedstva, daleč v preteklost. Razpoznavanje le-teh je izredno težko, saj nas ločita od preteklosti prostor in čas. Poskusimo si osvežiti spomin o poselitvi današnjega slovenskega etničnega ozemlja, o preseljevanjih in vdorih različnih ljudstev: od Ilirij, Kelto, Rimljanov, Slovanov do Turkov in indijskih Romov. Nedvomno so vsi pustili sledove v kulturi. Bogati, pa kljub temu skromni arheološki viri nam dajejo le slutiti ti sočletja dedovano in spreminjajoče se kulturno jedro. Sorodno ljudsko glasbo lahko najdemo (po mnenju etnomuzikologa V. Voduške) pri kajkavskih Hrvatih, Čehih, Poljaki, Ukrajincih, Velikorosih in Bolgarih, kjer je nedvomno staroslovenska dediščina, pa tudi v predelih od Belgije do Pirenejev. Zastavlja se vprašanje, ali je ta sorodnost dediščina starih Keltibercev, podobno kot je pet-delni metrum slovenske ljudske pesmi verjetno keltskega izročila. Trstene orglice, ki jih še danes najdemo v vzhodni Sloveniji, so izpričane na primer že v stari železni dobi, v 6. stoletju pred našim štetjem (glej reliefno upodobitev godca na sili iz Vač). Zaradi skromnih podatkov lahko o

njihovi nadaljnji poti le ugibamo: ali so staroselska ali kasnejša prvina.

Že ta vprašanja nas opozarjajo na **starost** in **izvor** posameznih kulturnih elementov. Vsako ljudstvo ima svojevrsten kulturni izraz, ki se odraža na vseh kulturnih področjih, od materialne (gospodarstva, stavbarstva, noše) do socialne (družbeni ustroj) in duhovne kulture (šege, običaji, slovstvo, glasba).

Ustvarjalnost posameznika je prisotna v vseh dobah in pri vseh družbenih plasteh ljudstva. Tako imenovana »visoka«, »uradna«, »umetna« glasba (zdi se, da noben izraz ne ustreza povsem), ki je zavestna stvaritev posameznika in ki je zavestno ohranjena v nespremenjeni obliki, prav tako ne more mimo korenin svojega ljudstva (primerjaj skladateljska dela različnih narodov). Glasba, ki ji pravimo »ljudska«, je glasba širokih množic določenega časa in kraja, ki individualne stvaritve posameznikov sprejme, spreminja in prilagaja svojemu estetskemu občutenju². **Ljudstvo pa se skozi čas in družbeni ustroj spreminja. V ljudsko ustvarjalnost zato prištevamo tisto glasbo, ki je bila v določenem obdobju značilna za najširše plasti ljudstva, kmete, obrtnike in meščane.** Ker je bila do nedavne preteklosti, nekako do druge svetovne vojne, večina slovenskega prebivalstva kmečkega stanu, je slovenska ljudska glasba tisto izročilo, ki je bilo značilno za večinsko kmečko-podeželsko prebivalstvo. Sem je prišleta tudi glasba manjšine, stopljene z večino: glasba rokodelcev in krošnjarjev, ki so bili pevci in godci z obširnimi repertoarjem in so ohranjali in prenašali izročilo, medtem ko so hodili ponujati svoje izdelke po vaseh, trgih in oddaljenih saminah. Žal dosedanja raziskovanja ljudske glasbe še niso zajela **slovenskih mest in večjih trgov**, čeprav bi njihova glasba kljub (verjetni) stilni različnosti prav tako sodila med ljudsko. Sem bi sodila tudi današnja glasba rudarjev, tovarniških delavcev in delavcev pri številnih drugih opravilih³. V začetku tega stoletja in še zlasti z razširitvijo **radijskih in televizijskih aparatov** pa se je pričela nova in povsem drugačna polpretekla doba, ki čaka raziskovalce. Radijska in televizijska ponudba je še bolj zabrisala krajevne značilnosti. Pričela se je doba poenotenja, čigar posledice so številne ponarodele melodije in pesmi, širjenje in sprejemanje popularne glasbe, ljudske glasbe zadnjih desetletij, glasbe določene generacije. Zato ne bomo ljudski glasbi nikdar storili krivico, če bomo povedali, iz katerega kraja je, v katerem času je bila za beležena in kateremu sloju ali generaciji prebivalstva je rabila. Pri opredeljevanju ljudske glasbe ne pozabimo na **ČAS, KRAJ in SOCIALNI POLOŽAJ!** Omenili smo stil ljudske glasbe, ki je pomemben za določitev ljudskosti in slovenskosti. Ljudstvo si je in si še zmeraj prilagaja sprejeto glasbo po nepisanih zakonih, zakonitostih in estetskih merilih, ki z različnimi teorijami tako imenovane »uradne« glasbe nimajo nič skupnega. Tudi v tem je treba iskati drugačnost ljudske glasbe. V čem se torej ljudska pesem razlikuje od umetne? Ta drugačnost je slišna že v načinu izražanja, v jeziku, ki je poln tipičnih okrasnih pridevkov in prispodob, v melodičnem in harmonskem izrazu, ki je mnogokrat v nasprotju s šolsko »klasično« harmonijo, v nenavadnem križanju glasov, v mnogokrat značilno ozkem tonskem obsegu, v značilnem svobodnem ritmu in načinu petja (vsi pevci nikoli ne prično peti hkrati kot v zboru). Ljudsko petje je ponekod lepo tiho petje, drugje petje »na vse grlo«. Ljudskost se odlikuje tudi po improvizaciji, **po številnih variantah**. Vsaka odpeta pesem ali odigrana godčevska melodija je

pravzaprav **enkratna in neponovljiva**, odvisna od trenutnega navdiha in občutja izvajalcev. Zatorej je vsak arhivski zapis enkratna podoba trenutnega stanja.

Literatura:

1. Zmaga Kumer, Etnomuzikologija, Ljubljana 1977
2. Sestavki o ljudski glasbi v reviji GM, leto 1978, št. 4, 5, 7, 8
3. Mira Omerzel-Terlep, Od obredja k ironiji, GM letnik XIII/št. 5
4. Alenka Goljevšček, Mit in slovenska ljudska pesem, Ljubljana 1982

1. Improvizirana glasbila so predmeti, ki sicer rabijo za druge namene: žlice, pokrovke, lonci, žage itd.

2. Marsikatera Jenkova pesnitev, ki je bila blizu ljudskemu občutenju (Knezov zet, Naš maček) je ponarodela.

3. Po drugi svetovni vojni je zamrla na primer pesem delavk v ljubljanski tobačni tovarni in v slavnikaških delavnicah v okolici Kamnika. Pojavlja pa se prav gotovo drugje in v drugačni obliki.

ZBIRANJE LJUDSKIH PESMI

V času **prebujanja narodov** in z **razvojem nacionalne zavesti v Evropi konec 18. stoletja** se je rodilo zanimanje za ljudsko glasbo Evropejcev. V njej naj bi se po **Herderjevem pozivu** k zbiranju zrcalil duh časa, bistvo narodove kulture. Zlasti mali narodi so začeli zavestno obujati ljudsko izročilo, iz katerega so črpali navdušenje in samopotrpitev. **Prvo zanimanje »Herderjeve romantike«** je bilo v **glavnem namenjeno ljudski poeziji**.

Prvo poročilo o slovenski ljudski pesmi sega v 14. stoletje. V nemškem rokopisu je zapisan odlomek zahvalne pesmi, ki jo je ljudstvo pelo na Gosposvetskem polju ob umeščanju koroškega vojvode. Kasnejši romantični nazori tedanje Evrope pa so vzpodbudili zanimanje za ljudsko pesem tudi na Slovenskem: **Marko Pohlin, Valentin Vodnik, Žiga Zois, ribniški graščak Jože Rudež**. Tudi iz tujine je bilo razposlanih več vprašalnic o življenjskih navadah na naših tleh. Pomembne so zlasti **vprašalnice štajerskega nadvojvode Janeza**, poslane z Dunaja, in leta 1819 razposlane **vprašalnice Društva prijateljev glasbe z Dunaja**, ki pričajo o prvem načrtnem zbiranju ljudskih pesmi avstrijskih narodov, med katere so bili vključeni tudi Slovenci. Tudi v **Kranjski Čbelici** so objavili številne ljudske pesmi, ki jih je prepešnjeval tudi **France Prešeren**, meneč, da jih je treba očistiti in popraviti. Po Evropi je bilo **literarno prilaganje** tedaj v modi, **prevladovalo je zanimanje za besedilo kot slovstveno vrednoto**. Tudi zbiranje in zapisovanje ljudskih pesmi je bilo neenotno in povečini brez melodij. Najpomembnejši zbiralci te dobe so bili **Mattja Majer-Ziljski, Urban Jarnik, Stanko Vraz in Emil Korytko**. Zapisovalce s konca 19. stoletja je že težko prešteti. Zapisovala sta tudi **JOSIP JURČIČ** in Poljak **LUDVIK KUBA**. Daleč najpomembnejši pa je **KAREL ŠTEKELJ**, ki je leta 1887 objavil poziv k zbiranju ljudskih pesmi in sestavil vprašano polo. Kot odbornik dunajskega odbora, ki je želel zbrati ljudske pesmi narodov tedanje Avstrije, je dobil v roke več pesmaric in (rokopisnih) zbirk različnih zapisovalcev. Številne pesmi je poskušal urediti in jih sistematizirati. V letih **od 1895 do 1923** je izšla v šestnajstih snopiščih obsežna zbirka **SLOVENSKE NARODNE PESMI**, ki jo je po Štekljevi smrti dokončno pripravil za tisk **Jože Glonar**. To je bila urejena zbirka 8686 pesmi, **prvi poskus sistematiziranja**, zbirka, kakršne niso imeli tedaj niti večji narodi. Celotna zbirka dunajskega odbora pa je obsegala 13000 zapisov!

Leta 1877 je Američan Thomas A. Edison skonstruiral **fonograf**. Cez dobro desetletje so ga že uporabili za snemanje indijanskih melodij. Konec stoletja so ga prvi v Evropi uporabili Madžari (med prvimi snemalci je bil tudi Bela Bartók).

Odbor Društva prijateljev glasbe je leta 1913 nabavil **fonograf** in **Jure Adlešič** je napravil **prve zvočne posnetke slovenske ljudske pesmi**. Snemal je v Beli Krajini. Fonograf je bil sprva precej okorna in velika naprava z voščenimi valji (valjni fonograf), kasneje pa s cilindri (cilindrični fonograf), v katere je igla, ki je prenašala nihanja glasu, zarezovala žlebiče. Naprava je imela tudi velik rog (podoben odmevniku starih gramofonov), ki je ojačeval zvok. Žal pa zapisi niso bili obstojni. Leta 1934 je bil v Ljubljani ustanovljen **FOLKLORNI INSTITUT**, vodil ga je **France Marolt**. Po vojni se je preimenoval v **GLASBENO NARODOPISNI INSTITUT**, ki je leta 1955 dobil **prvi magnetofon** in šele z njim je bil postavljen temelj zvočnemu arhivu. Od leta 1972 je institut vključen v **Slovensko Akademijo znanosti in umetnosti (SAZU)** kot **Sekcija za glasbeno in plesno narodopisje** Instituta za slovensko narodopisje (SGPN-ISN SAZU). Dodeljeno ji je zbiranje ljudske glasbe po vsem slovenskem etničnem ozemlju. Danes hrani sekcijski okoli 14000 zvočnih posnetkov ljudske glasbe. Njeni sodelavci so: **Zmaga Kumer, Valens Vodušek, Mirko Ramovš**, ki se ukvarja z ljudskim plesom, **Julijan Strajnar, Marko Terseglav in Igor Cvetko**. Leta 1971 je izšla v njihovi redakciji prva knjiga obsežno zasnovanega opusa desetih knjig s skupnim naslovom **SLOVENSKE LJUDSKE PESMI**. Prva knjiga prinaša bajeslovne in junaške pesmi. Leta 1982 je izšla druga knjiga, ki združuje legendarne pesmi. Obsežni opus naj bi vseboval vse zbrano slovensko pesemsko gradivo z melodijami.

Izven sekcije je še več zbiralcev, ki zbirajo ljudsko izročilo posameznih (največkrat rojstnih, domačih) področij: pred nekaj leti umrla **Josip Dravec**, ki je raziskoval po Prekmurju in Prlekiji in **Radoslav Hrovatin**, ki se je zanimal za pesem, glasbila in ples različnih pokrajin. V Prekmurju raziskuje **Ladislav Vörös** (pesem in godčevstvo), v Beneški Sloveniji skladatelj **Pavle Merkú**, zlasti jezikovno plat rezijanskega izročila pa **Milko Matičetov**. Seveda na tem mestu ne moremo naštetih vseh zbiralcev. Povejmo pa še, da se je načrtne raziskave posameznih pesmi (npr. Lepe Vide) lotil **Ivan Grafenauer**, metrične strukture in ritmičnih problemov **Valens Vodušek, Radoslav Hrovatin** pa je pisal o glasbeni podobi pesmi.

Literatura

1. Karel Štekelj, Slovenske narodne pesmi, Ljubljana 1895—1923
2. Zmaga Kumer, Pesem Slovenske dežele, (z dvema priloženima malima ploščama), Maribor 1975
3. več avtorjev, Slovenske ljudske pesmi, I, Ljubljana 1970 in II, Ljubljana 1981
4. Pavle Merkú, Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji, Trst 1976
5. Josip Dravec, Glasbena folklor Prekmurja, Ljubljana 1957
6. Josip Dravec, Glasbena folklor Prlekije, Ljubljana 1981
7. Zmaga Kumer, Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v ribniški dolini, Maribor 1968
8. Veliki gramofonski plošči (SGPN ISN SAZU): Porabje, Koroška kaseta: Benečija
9. Pri Helidonu pa je izšla še velika plošča Dolina Rezije (producent Pavle Merkú).

LJUDSKA PESEM

V ljudski pesmi je lahko misel izražena domiselno in slikovito kljub skromnim sredstvom izražanja. Ljudska pesem je **pregledno členjena in ne preveč zapleteno zgrajena**, kajti le takšna je primerna za spominski prevzem po ustnem prenosu, značilnem za ljudsko izročilo. Le takšna je primerna za **spontano preoblikovanje in improvizacijo**, nekoč prisotno povsod, danes pa živo predvsem v Reziji. **Ljudska pesem je zrcalo različnih življenjskih razmer, človekovih misli, razmišljanj in čustvovanja v medčloveških odnosih.** Je tudi **vir za spoznavanja kulture.** Iz nje lahko razberemo odnos **do življenja in smrti**, odnos **do naravnih in nadnaravnih pojavov**, reševanja neznanega se loteva tudi z uroki in čaranjem¹. Iz nje lahko razberemo sledove **ljudskopravnih običajev in socialnih razmer**². **Vojaške pesmi** opisujejo razmere iz časov uvedbe splošne vojaške obveznosti in tudi čas najemniških vojsk, ko so vojaki smeli vzeti s seboj tudi žene ali ljubice. Bogati so se lahko odkupili, revni pa so se leta tudi skrivali pred nabiralci vojakov. Sicer imamo Slovenci malo junaških pesmi, razen pesmi, ki opisujejo spopade s Turki³, saj so se morali bojevati pod avstrijsko zastavo, do katere niso mogli čutiti domovinske pripadnosti, temveč le odpor do tega zla, ki je večini odvzel najlepša leta ali celo življenje⁴. **Pesmi o smrti**, ki je posebej grenka smrt, bela žena s koso in pred katero so vsi ljudje enaki⁵ (glej stran 11). V besedilih se odraža **odnos do posvetne in cerkvene gosposke**⁶. Pesmi nam razodevajo pojmovanje krivde. Mlinarji, krmčarji pa tudi godci so po ljudskem prepričanju nepridipravi in goljufi, medtem ko do beračev goje veliko sočutje in stik z njimi ima po ljudskem verovanju magično moč. **Stari ljudskopravni običaji so se v dobi krščanstva pomešali s krščansko moralno o dobrem in zlu**, vendar so ohranili prenekatero značilnost. Po ljudski pesmi je neodpušljiv prekršek še zlasti mešanje vina z vodo, grdo ravnanje s starši in detomor. Krščanstvo je zapustilo mnogo pesmi z versko vsebino, številne legendarne pesmi, v katerih nastopajo **svetniki kot preprosti ljudje z vsemi življenjskimi tegobami vsakdanjega človeka**⁷. Polne so domiselne fantazije in tudi predkrščanskih mitoloških bitij.

Iz pesmi spoznavamo tudi **ideale lepote**: bela polt, bele roke, rdeča lica, črne oči, postavnost in vitkost.

1. Na primer pesem o **Maščevanju zapuščene ljubice**, ki pričara smrt nezvestemu fantu s korenem lečenom ali pesem o **Mrtvaški kosti — Fantič je hodil daleč v vas** (kaseta: C-8 in 1. delovni list).

2. o tlaki in desetini: **Neusmiljeni gospod** ali pesem o galjotu **Široko more i Dunaj** (kaseta A-13 in str. 12).

4. na primer **Lavdon zavzame Beograd** in vrsta pesmi o **Kralju Matjažu**.

4. Spomnimo se verzov »čez dolgih sedem let se bova vidla spet.«

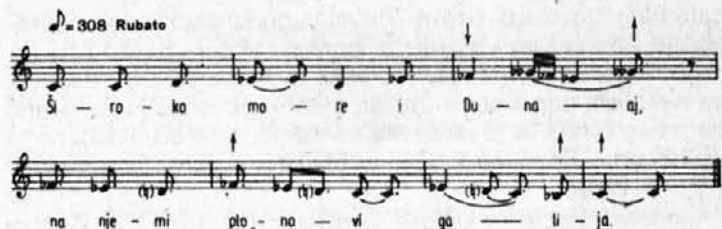
5. na primer pesem **Mlinar in smrt**, v kateri se poskuša mlinar odkupiti pred smrtjo in ponuja v zameno zase svojo družino. Toda smrt ga zato še huje kaznuje z besedami, da bo živel tako dolgo, da si bo smrti prosil sam.

6. Na primer **Žlahtna gospa zakolje majerici sinka**

7. Poslušaj pesem **Marija in brodnik — Marija z Ogrskega gre** (kaseta: B-1 in str. 12).

GLASBENA PODOBA PESMI

Tako pesmi kot godčevske melodije pripadajo različnim tonskim govoricam, od morda najstarejšega malotonskega niza, ki obsega le nekaj tonov¹, prek pentatonike (napevi s

Široko more i Dunaj

petimi toni) do starih modusov² in diatonične lestvice dura in mola. Posebno mesto imajo belokranjski in istrski napevi v t.i. »istrski lestvici«, ki jo sestavljajo za naše uho, šolano in vajeno dur-mol sistema, nenavadna tonska razmerja. Ti toni so netemperirani, poltonsko neizravnani. Enakost vseh poltonov v lestvici je dala šele baročna doba³, ljudska glasba pa je po izvoru mnogo starejša od te, ki bi ji lahko rekli tudi umetna. Tonska razmerja slede dvigu in padanju melodije, glede na trenutno občutenje so poltoni včasih manjši, drugič večji, z njimi pa seveda tudi vsi ostali intervali. Istrska lestvica ali bolje istrski niz pa je ohranil svojevrstno in nespremenljivo intervalsko razmerje.⁴ Niz sestavlja pet stopenj oziroma intervalov, ki jih ni moč opredeliti s klasičnim glasbenim izrazoslovjem. Istrski niz še ni dokončno raziskan.

1. Marija z Ogrskega gre,
2. Marija z Ogrskega gre,
3. Marija z Ogrskega gre.
4. Marija pride do morja.
5. Prav lépo prosi brodarja,
6. naj jo čez mórje pripelja,
7. naj jo pripelja za božji lon,
8. al pá za ta nebeški tron.
9. Jast ne vozim ne za božji lon

8. in tudi ne za nebeški tron,
9. jast vozim le za krajcarje
10. in tiste bele zeksarje.
11. Brodar začew ladjó vozit,
12. ladjá začela se topit.
13. Brodar zavpije na vso moč:
14. Prid mi Marija na pomoč!
15. Naj ti pridéjo zeksarji
16. in tisti beli krajcarji!

Marija in brodnik

Za ritem slovenske ljudske pesmi in tudi napevov (godčevskih) je značilno pogosto menjavanje taktovske mere. Posebna značilnost je **petdobni ritem** (pravi petdobni ritem ali menjavanje dvo- in tridobne mere). Pogost je v mnogih pripovednih in plesnih pesmih.⁵ Najpogostejše se pojavlja še danes v **reziljskem** glasbenem izročilu, ki je zaradi svoje izoliranosti ohranilo mnogo staroselske kulture. Prav težko dostopna, izolirana področja, daleč stran od trgovskih poti, ki so prinašale novosti, ter na obrobni pokrajini (Prekmurje, Rezija, Soška dolina, Koroška), se je kultura zaradi utesnjenosti, ogroženosti in močnejše navezanosti na tradicijo počasneje spreminjala in dlje časa ohranjala »staro«. Osnovno **mero** je pogosto težko določiti, včasih je skorajda vsak takt v drugačni meri. Ena od značilnosti slovenskega petja pa tudi godčevanja je lahko ritmična ohlapnost (ru-

bato ritem), prosti ritem. Pevci in godci **pohitevajo, zategujejo po svojem občutju za harmonsko in melodično lepoto**, lepoto sozvenenja. Prosti ritem je značilen še posebej za nekatere pripovedne pesmi, katerih besedilo je recitirano na enem tonu. Tu je besedilo pomembnejše od glasbenega oblikovanja. Značilno je tudi pogosto ponavljanje posameznih zvočnih vrstic.

Ljudska pesem ne pozna agogike in dinamike. Pesem je v celoti zapeta brez pretirane izrazne igre glasu v enaki dinamiki. Lepo petje je po prepričanju ljudi ponekod **tiho petje** (I'oroška), drugje pa **petje »na vse grlo«** (Haloze, Rezija).

1. Pogosto v otroških in obrednih pesmih. Poslušaj belokranjsko kresno pesem ali pripovedno **Marija in brodnik** (kaset: B-1 in str. 12) ali rezijansko **Lipa ma Banerina** (kaset: D-4).

2. V njih so stare nabožne pesmi (modusom pravimo tudi starocerkvene lestvice), obredne kolednice, s katerimi so hodili voščiti srečo in rodovitnost. V starih modusih je mnogo prekmurskih in porabskih ter madžarskih pesmi.

3. Temperacijo (poltonsko izravnavo) je leta 1687 predlagal **Andreas Werckmeister**.

4. Poslušaj **dvojnice** ali pesem **Široko more i Dunaj** (kaset: A-13).

5. Pripovedne pesmi so v srednjem veku plesali (ostanek srednjeveške plesne balade je tudi belokranjska **Pobeleso pole**: glej poglavje o plesu). Petdelnost je po mnenju Voduška dediščina starokeltskega izročila.

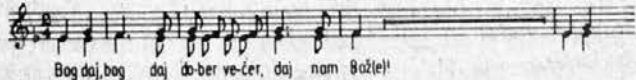
NAČINI PETJA

Slovenci poznamo enoglasno, dvoglasno, troglasno, štiriglasno in petglasno petje. Večglasno petje nastane takoj, ko se zbere več pevcev. Enoglasno so peli **obredne in pripovedne pesmi** (seveda to ni pravilo za vse), še danes pogosto pojo enoglasno v **Porabju** in **Prekmurju**, podobno kot na Madžarskem. Enoglasno je seveda tudi petje posameznika, ki ob različnih priložnostih išče v pesmih izraz za navdih.¹ Dvoglasno petje je znano **skorajda po vsej Sloveniji**. To je petje v vzporednih **tercah ali sekstah**. Pri petju v vzporednih tercah je vodilni glas spodaj, spremljevalni v terci pa zgoraj; pri petju v vzporednih sekstah pa je vodilni glas zgoraj, spremljevalni pa spodaj v seksti. Vzoredno gibanje glasov v **tercah ali sekstah** je lahko tudi nedosledno, glasova se lahko med seboj mestoma oddaljita za **kvarto** ali **kvinto**, v terčnem gibanju glasov pa tudi za **seksto**, lahko se **med seboj križata** ali na koncu spojita v **unisono** (na isti ton)². Primer je prekmursko petje.

Starejši način dvoglasja je **bordunsko dvoglasje** (bordun je stalno zvoneč ton iste tonske višine). Spodnji glas poje v bordunu (mestoma lahko tudi odstopi), zgornji glas pa se razgibano giblje nad njim. Primer je **rezijansko petje**³.

Svojevrstno je **belokranjsko sekundno dvoglasje** (v nekaterih kresnih pesmih), kjer se glasova približata na sekundo, na koncu pa spojita v unisono. Posebno mesto ima že omenjeno **istrsko (sekundno) dvoglasje**.⁴

1. skupino

Bog daj, bog daj do-ber ve-čer, daj nam Božje!

2. skupino

Za-ve-čer - kam bo le ju tro, daj nam Božje!

Petje kresnic

Zanimivo se je ozreti po imenih glasov, kakor jih ljudje označujejo: **visoko in nizko, tenko in debelo** (Bela krajina, Gorenjska, Primorska), **tenko in tolsto** (Rezija), **naprej in čez** (Gorenjska, Dolenjska), **na mlado in na staro** (Prekmurje).

Troglasno petje cenijo zlasti v **osrednji Sloveniji** in je najpogostejši način **fantovskega petja**. Vodilni glas je v sredini, spodaj je bas, zgornji glas pa terci (nedosledno). Večkrat se oglasijo vzoredne **kvinte** in **subdominantne harmonije**, ki so sicer v nasprotju s pravili klasične harmonije in posledica vodenja glasov. Ljudje pravijo, da eden poje **naprej**, drugi **čez** in tretji **basira**. Če pojeta dva glasova nad basom, pravijo temu cvajar (nemško zwei=dva), če pa pojeta dva glasova pod vodilnim glasom, pa pravijo temu copet ali z raven pet⁵.

Štiriglasje je prav tako star način petja, ki nikakor ne sledi pravilom zborovskega štiriglasja. Nastane tako, **da se nad glas, ki poje čez, vzpne še eden, to je tretji nad basom**, ki se giblje v oktavah skladno z vodilnim ali po svoje. Zato mu pravijo na Dolenjskem, Notranjskem in Kozjanskem naiber pet (naprej, čez, iber in bas; iz nemške besede über=čez), na Koroškem petje na tretko in na Gorenjskem drajar (nem. drei=tri). Posebno zanimivo je **žensko štiriglasje s stisnjnim glasom v Halozah** in v **Zgornji Savinjski dolini**.⁶

Šla bom na goro visoko

Šla bom na goro visoko

Šla bom na goro visoko

2. Pevke starih, večinoma pozabljenih balad izpod porhja, Štajerska

Petglasno najpogostejše pojejo fantje. Ker pa je težko dobiti še en izredno visok tenor, ki gre čez vse (»čez drajar čez«), izjemoma pomagajo tudi ženske. Na Gorenjskem mu pravijo na firar (nem. vier = štiri) in v Savinjski dolini na štrt ton, ker pojo štirje glasovi nad basom.⁷

♩ = 132 (Rubato)

štrtko
trebko
črias
naprej
bas

vi - ca bo - li ni - kol tak ni,
Me - ne gla - vi - ca bo - li, da me še ni - kol tak ni;

- ja gla - va, k ne bo več zdra - va!
ov be, mo - ja gla - va k ne bo več zdra - va!

Mene glavca boli

In ob koncu tega poglavja je potrebno še enkrat omeniti pomembno razliko med zborovskim petjem in ljudskim večglasjem, kjer pevci **nikdar ne začno peti vsi hkrati**. Glasovi vstopajo eden za drugim. Najspodobnejši pevec, ki ima po navadi tudi dober spomin, saj mora dobro poznati vsa besedila, kar pri dolgih pripovednih pesmih ni zmeraj najlažje, poje naprej in ima enako vlogo kot dirigent v zboru. Z začetnim petjem da pevcem tudi intonacijo. Podobno vlogo ima tudi vodilni godec v godčevskem sestavu, kolovodja ali vojarinka pri plesu (glej poglavje o plesu). Danes ponekod še znajo zapeti v starejših načinih večglasja, vendar zborovsko petje močno izpodriva ljudsko.

3. Na prireditvi v domačem kraju pojo zagoriški fantje (Dobre Polje), Dolenjska

1. Poslušaj: **Pojaj, mi pojaj, čeren kous** (Porabje, kaseta: B-13), **Marija z Ogrskega gre** (Kras, kaseta: B-1), **Vragova nevesta** (Prekmurje, kaseta: B-6) in druge.

2. Poslušaj: **Duša v pekel zavrnjena** ali **Fčelijca zletela**

(obe iz Prekmurja kaseta: B-7 in B-8) ali **An šuštar me barow** (Koroška, kaseta: C-2), **Janičica** (Rezija, kaseta: D-5), **Margareta lepo šiva** (Bela Krajina, kaseta: A-12).

3. Poslušaj rezijansko **Lipa ma Banerlina** (kaseta: D-4) ali **Černi potok** ob instrumentalni spremljavi citire in bunkule (kaseta: D-7).

4. Poslušaj **kresniško belokranjsko** ob spremljavi dvojnic (kaseta: A-10).

5. Poslušaj triglasno fantovsko petje: **Lepšega kraja ne** (kaseta: C-15) ali **Udarc polnočne ure** z Dolenjske (kaseta: C-14).

6. Poslušaj haloško štiriglasno žensko **Šla bom na goro visoko** (kaseta: A-1).

7. Poslušaj primer štajerskega fantovskega petja »na štrtko« **Mene glavica boli** (kaseta: A-3).

NAČIN IZRAŽANJA

Če hočemo razumeti pesem v celoti, kot zvezo besedila in melodije, se moramo ozreti tudi po načinu jezikovnega izražanja. **Jezik v ljudski pesmi** skoraj nikoli ni povsem narečje, marveč je **nekakšna vmesna stopnja med narečjem in knjižnim jezikom**. Jezik je (po mnenju Z. Kumerjeve) **baladno redkobeseden**, ki ne mara širokega epskega opisovanja. Poln je tipičnih okrasnih pridevkov in zvez¹, ponavljanja besed², izražanja v nasprotjih³ in hkratnega pretiravanja⁴. Za ljudsko pesem so značilni »potujoči verzi«, tudi kitice. Najpogostejše so to verzi, ki jih opazimo v mnogih začetkih ali koncih⁵.

Živost in spremenljivost se kaže v oblikovanju besedila, ritmiki in metriki ter melodični podobi in pesmi, saj je ljudska **pesem vselej namenjena petju, in ne deklamiranju**! Vzroke za preoblikovanje je treba iskati tudi v ritmični polnitvi ali drobitvi besedila ter v premakljivem besednem naglasu, tako značilnem za slovenski jezik.

Pesmi so lahko tudi **nekitične**. Takšne so zlasti stare pripovedne pesmi, belokranjske in jurjevske kresne pesmi, obredne pesmi. **Najkrajša kitica je dvovrstična**, ki pa se lahko štiridelni melodiji prilagodi tako, da se en verz trikrat ponovi (npr. v baladi o Mrtvaški kosti). Za ljudsko pesem je zelo značilen tudi **predtakt** (anakruza). Večina besedil pripada trohejskemu in daktilskemu ritmu, če upoštevamo anakruzo. Prvi je pogostejši v starih baladah, ki so verjetno nastale v 15. ali 16. stoletju, nekatere oblike pa (po V. Vodušku) so najbrž še staroslovanske.

Strukturno zanimive so t.i. naraščujoče pesmi, v katerih besedilo od kitice do kitice narašča. Pri vsaki naslednji kitici je treba ponoviti vse prejšnje⁶. Pri verižnih pesmih pa se besedilo vsake naslednje kitice vsebinsko povezuje s prejšnjim⁶.

1. Kje si hodil, kje si bil; po gorah grmi, se bliska.
2. Stoji, stoji, beli grad; leži, leži, ravno polje.
3. Preden bo jutri beli dan, fantič je bil že na pare djan (balada o **Mrtvaški kosti**). Na priloženi kaseti je primer z Gorenjske (C-8).
4. ... da v vojski teče kri, da bi gnala mlinske kamne tri (npr. **Lavdon zavzame Beograd**).
5. Doli pada, omedli, dušico spusti.
6. Primer Prišla je miška iz mišnice — (glej 1. delovni list).
7. Primer **Jaz si bom kanone kupu** iz Bele Krajine (kaseta: A-15).

ŽIVLJENJE LJUDSKE PESMI

Ljudska glasba je bila še do druge vojne del vsakdanjega življenja, del praznovanja in obredja, tesno zvezana z načinom življenja, z običaji in navadami. Danes so te vezi močno zrahljane. Če poskušamo pesmi razvrstiti po **življenjskem krogu**, moramo najprej omeniti sicer redko zabeležene uspavanke. Namenske zazibalke so redke, saj morda še najbolj izražajo trenutni navdih.

Otroški svet pozna raznovrstna ritmizirana besedila, izštevanke in rajalne igre.

Bába si je séla u balón,
da se pélje u Londón,
u Londónu kúpi gríz,
da se pélje u Paríz,
u Parízu kúpi pápriko,
da se pélje v Afriko,
v Afriki kúpi eroplán,
da se pélje v Ljublján,
u Ljubljáni moči déž,
da je bába mókra kakor jěž.

Izštevalnica za igre

Za sprejem v fantovsko družino je bilo potrebno pevsko znanje, prav tako za vasovanje. Na **svatbi** so se zvrstile svatbene pesmi in druge **pesmi domačega kraja**. Z njimi so spremljali potek svatbenega obredja, od plesov posameznih parov, pobiranja darov za mladoporočence (pobiranje jabolka v Beli Krajini), za godce in kuharice, do pesmi jutranjice. S pesmijo so spremljali svate na domove. Ponekod je tako še danes.

Tudi ob smrti so peli. Do zadnje vojne je bilo v navadi ponekod v Sloveniji **pojoče objokovanje mrliča z improviziranimi besedili**, ki so pripovedovala o življenjski poti umrlega in hvalila njegova dobra dela. Za narekovanje ali naricanje so domači včasih tudi najeli objokavanja večje pevke, naričalke ali jokovke. Še danes je ponekod na podeželju v navadi vasovanje pri mrliču, bedenje ali vahtanje. Ob mrliču pojo **svete pesmi, pripovedne** (npr. **Marija in brodnik**, balada o **Mrtvaški kosti**), bolj »žalostne pesmi« ali prav »mrliške« pesmi, na Goriškem imenovane mrtveče pesmi. Z njimi se domači poslavljajo od umrlega. Do druge svetovne vojne so peli tudi spominske pesmi ali pesmi slovesa, ki so pripovedovale o smrti pokojnega.

Pesmi (pa tudi ples in godčevanje) lahko razvrstimo tudi po **koledarskem krogu**, po prazničnem letu. Ob **pustu** so vselej veliko peli, igrali, plesali in tudi svatbe so bile v tem času najpogostejše. Vrstile so se **rimane prošnje pustnih šem za darove, vesela plesna godba ali pesmi in plesi**. Pustni čas je z maskarami preganjal zimo iz dežele. Maske so ljudi varovale tudi pred zlemi silami, ko so s pesmijo in plesom čarale plodnost prebujajoče se pomladne zemlje (npr. ples za visok lan ali debelo repo).

Običaj se je ohranil do današnjih dni, toda stroge obrednosti ni več. Danes je pustni čas le še čas norčij in sprostitve. Pustovanju je sledil **postni čas, ko glasbe ni smelo biti**. In ker je krščansko praznovanje odtisnilo načinu življenja Slovencev

močan pečat, ki se mu ni bilo moč izogniti vse do let po drugi svetovni vojni, je cerkveni praznični koledar narekoval tudi vsakdanje običaje, verovanja in šege. Na velikonočni ponedeljek so zato plesali, peli in igrali po vsej Sloveniji (npr. v Črnomlju **Črnomaljsko dekleško kolo** Aj, zelena je vsa gora ali v Metliki **Metliško kolo**).

Tudi jurjevanje je bilo poznano po vsej Sloveniji. Peli so jurjevske obredne pesmi (v Beli Krajini **Došel je, došel, zeleni Jurij**, fant, zavil v zelenje, simbol življenja). V Beli Krajini so 24. junija kresovali. Ponekod je kresovanje še živo. Obe šegi sta pričeli toniti v pozabo konec 19. stoletja. Danes ju obujajo vse bolj v turistične namene. Na kresni dan so pred prvo vojno hodile v Beli Krajini dekleta oblečena v belo, z rutami povezenjenimi čez obraz, da jih ni bilo mogoče prepoznati. Najprej so obšle polja in vinograde, nato pa odšle v vas in pele v dveh skupinah ali po dve in dve. Petje kresne pesmi se ni smelo prekiniti, sicer bi nad hišo, pred katero se je to zgodilo, prišla nesreča. Tudi govoriti niso smele z nikomer, kaj šele zmotiti se pri petju! Pele so izmenjaje, drugi dve sta morali začeti peti, še preden sta prvi dve odpeli. Tako so se lovile, pretekale ali zatekale. Do prve vojne jih je improvizacijsko spremljal **godec z dudami**, po drugi vojni pa **piskar**, fant z dvojnicami. Domači so **kresnice** obdarovali, če pa dekleta niso dobile darov, so jim s pesmijo klicale nesreče v hišo.

Prošel je, prošel
pisani vuzem,
došel je, došel,
zeleni Juraj.
Donesel je, donesel
pedenj dugu travicu,
laket dugu mládicu.
Dajte Jurju vina,
da mu ne bo zima;
dajte mu rákije,
da se Juraj nápije;
dajte mu kruha, da ga ne bi muha;
dajte mu pleče, da bo k letu večje;
dajte mu jajce, pa ga ne štentajte;
dajte mu groš, da dojde k letu još!
(Govorjeno:) Dajte, dajte, dva tri jajca!

vuzem = velika noč

štentati = obotavljati se, pustiti nekoga čakati

Primer belokranjske jurjevske pesmi, ki jo spremljajo z dvojnicami

Došel je došel zeleni Juraj...

4. Kresnice in godec z dvojnicami, Bela krajina

V božično-novoletnem času so vse do treh kraljev (6. januar) koledovali. Koledniki, pevci in godci, so hodili voščit srečo sorodnikom, prijateljem, sosedom. Običaj je bil znan po vsej Sloveniji, po vaseh, trgih in tudi mestih, ponekod je še vedno živ, seveda v spremenjeni obliki.

V Prekmurju so pravili kolednikom tudi pesmarji. Ponekod so kolednice (koledniške melodije) spremljali tudi **dramatski prizori**, ki izvirajo iz baročne dobe. Zanimive so bile **kraške kolednice**, grajene dvozorno. Ena skupina je pela glavno besedilo, druga pa je odgovarjala z odpevom. Kolednice, ki so jih prepevali okoli treh kraljev (**trikraljevske kolednice**) pa segajo po nastanku v 16. ali 17. stoletje, čeprav izhajajo že iz srednjeveškega izročila in so šolarska šega. Koledniki so najprej zaigrali dramatski prizor (**igro s petjem**, ki pripoveduje o prihodu treh kraljev). Znamenite so bile te igre v **Železnikih, Tuhinju, Kropi, Bohinju, Rožu in Borovljah na Koroškem**. Lahko pa so hodili koledovat koledniki, preoblečeni v tri kralje in z zvezdo v rokah. Pred hišami so »s petjem pripovedovali« zgodbo o poklonitvi treh modrih. Nato so jih povabili v hišo in jih obdarovali z živežem, jajci, klobasami ali z denarjem. Včasih so hodili koledovat tudi po 14 dni in več, daleč stran od doma, in koledniški darovi so jim pomagali preživeti zimo, kar je še zlasti veljalo za revnejše kraje. Šega in koledniško petje sta se v 19. stoletju že izgubljala. Ko je med odraslimi začela toniti v pozabo, so jo za kratek čas prevzeli otroci. Kjer se je ohranila do danes, jo izvajajo povečini godci.

Kokodakanje

Kot-kot-kot-kodák,

jajca za tobak,

kaj vaše kokoš telko jajc neséjo,

kak na po't kaménja!

Kot-kot-kot-kodák,

kaj vaše krave telko mle'ka ma,

kak ma Raba vodé!

Kot-kot-kot-kodák,

kaj vaši bijci tak tučni bodo kak gle'vil!

Kot-kot-kot-kodák!

Tepežnice, rimana ali ritmizirana besedila božično-novoletnega časa, so prav tako prešla v last otrok. S šibanjem in petjem so čarali rodovitnost po vsej Sloveniji na **tepežni dan (28. december)**, danes pa je običaj skorajda pozabljen in z njim seveda tudi tepežnice. Le na Koroškem običaj še živi.

Peli so in še počijo tudi ob **osebnih praznovanjih, raznih hišnih in krajevnih praznikih**: ob **godovanju, rekrutaciji fantov v vojsko** in še zlasti **pri ali po skupnem delu**. Dela, pri katerih so si ljudje med seboj pomagali, so bila priložnost za prepevanje in učenje pesmi: ob pletju, metvi prosa, košnji in žetvi, ličkanju koruze in luščenju bučnic (na Štajerskem), pri ribanju repe in zelja, pri trgatvi in steljarjenju (Koroška), teritvi lanu, preji in česanju perja (Porabje), tkanju ali klekanju (na Idrijskem).

Pozabljeno je tudi belokranjsko dekleško djačenje, ko so si dekleta pri žetju stelje odpevala s hriba na hrib, si izmišljala besedila in očitke, ki so se nabrali med letom kot nekakšna **javna sodba**. Zdi se, da jih je bilo tako v varni daljavi laže izpeti.

Ob koncu stoletja so pričeli opuščati tudi prošnje za dež in **razne uroke in zagovore** zoper bolezni, nezgode (kačji pik ipd.), ki so bili **pravzaprav ritmizirana besedila ali prave pesmi**, čeprav ponekod vanje še verjamejo.

Med ljudske pesmi v širšem smislu štejemo tudi **klice prekmurskih kupinarjev**, ki so pred drugo vojno hodili od vasi do vasi in kupovali perutnino ter pri tem na ves glas z značilnimi polpetimi klici vabili (klicali) vaščane pred hišna vrata. Podobna so bila tudi »**klicana vabila**« **piskrovezov** (nekadaj so to bili Rezijani in Romi), **prodajalcev časopisov** in raznih **ročnih izdelkov**, pa **prodajalcev kisa ali jesiharjev** (še do danes se je ohranila rečenica »kričiš kot jes'har«). Le poskusite prisluhniti spontanemu oblikovanju besed in melodije jezika tržnih prodajalcev! Na ljubljanski tržnici npr. lahko najdete Jugoslavijo v malem, vsakdo nosi v sebi okus tvornosti domačega kraja in svojo individualno spontanost. Klici in vabila so prav podobe neponovljivih trenutnih razpoloženj.

RAZISKOVANJE GLASBIL IN GODČEVSTVA

Prvi vir o slovenskih glasbilih je nemška pesem potujočega muzikanta iz **13. stoletja**, ki pravi:

...Na Kranjskem so nas prosili,
da bi slovensko plesali
ob piskanju dud...

Pogosto najdemo naslikana glasbila na **srednjeveških freskah slovenskih cerkva**, ki so bogat vir za spoznavanje, čeprav ne vselej zanesljiv, ker so slikarji slikali po tujih vzorih in slikarski modi in često z veliko mero svobode. Zato so raziskovalcem dobrodošli dnevniški zapiski **različnih popotnikov**, ki so poleg drugih zanimivosti beležili tudi podatke o glasbi in glasbilih ter plesu v naših krajih. Nekaj podatkov je dal tudi **J. V. Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske (1689)**.

Romantično zasnovano zbiranje ljudskih pesmi je na glasbila pozabilo. Podatki so zašli med nabrano gradivo več ali manj slučajno. O glasbilih imamo zato na voljo le malo podatkov, vsekakor pa mnogo manj kot o ljudski pesmi, saj se je zanimanje za ljudsko godčevstvo pojavilo kasneje. Do danes se je nabralo bogato pesemsko gradivo, na katerega smo lahko upravičeno ponosni, o godčevskih melodijah in stilu igre pa imamo bore malo zbranega. Zato je toliko dragocenejši vir t.i. **Góthova topografija** iz štajerskega deželne arhiva v **Gradcu** (ime je dobilo po tajniku nadvojvode Janeza, ki je poslal poziv za zbiranje vsakršnih podatkov o svoji deželi). Vzhodna Slovenija je sodila k Štajerski, zato so vprašalnice zajele tudi naše kraje. Podatki so se nabirali v letih **1811–1847**. Podoben zapis o glasbenem življenju je nastal tudi leta **1838**, ko so v Ljubljani pričakovali **obisk cesarja Ferdinanda**, ki so mu želeli prirediti veličasten sprejem in mu pokazati način življenja.

Na Kranjsko so razposlali **vprašalnice o ljudskih zabavah** in poročevalci so se razpisali tudi o ljudski glasbi in plesu. Svojevrstni dokument o godčevstvu so tudi **besedila ljudskih pesmi**, ki omenjajo glasbila in ples ter poslikane **panjske končnice**, kjer večkrat nastopijo godci z glasbili. Večkrat so glasbila položena tudi v roke živalim (upodobitev živalske svatbe). Panjske končnice so vir, ki seže v začetek minulega stoletja. Najstarejša panjska končnica je iz leta 1818.

Karel Strekelj je v svojih Navodilih za zbiranje opozoril tudi na glasbila. Ustanovitelj in voditelj predvojnega Folklornega instituta **France Marolt** pa je uvrstil med naloge instituta tudi raziskovanje glasbil. Od šestdesetih let je razpravljanje o ljudskih glasbilih in godčevanju tudi v programu Zveze društev folkloristov Jugoslavije. Istočasno so pričeli po vsej Evropi pripravljati mednarodno zasnovan **Priročnik evropskih ljudskih glasbil** s sedežem uredništva v Berlinu in Stockholmu.

Vsaka tri leta se mednarodna skupina raziskovalcev sestane na delovnem posvetu v drugi državi. Maja 1983 je bil tak sestanek v Piranu. Nekako pred desetimi leti se je sistematičnega raziskovanja posameznih ljudskih glasbil na Slovenskem lotila tudi avtorica teh vrstic, etnomuzikologinja Mira Omerzel Terlep. Z možem Matijo Terlepom sva pričela zbirati stara ljudska glasbila, raziskovati njihovo zvočnost in jih predstavljati na koncertnem odru.

1. Zmaga Kumer, **Slovenska ljudska glasbila in godci**, Ljubljana 1972

2. Zmaga Kumer, **Ljudska glasbila in godci**, Ljubljana 1983

3. Godčevske melodije so tudi na omenjenih ploščah in kasetah SGPN ISN SAZU (terenski posnetki)

4. Velika plošča **Slovenske ljudske pesmi in glasbila**, (I (1982), II (1983), s priloženimi komentarji (arhivsko oživiljeni)

5. Revija Glasbene mladine: O oprekliju (1980/81 št. 1) O citrah in O žvegii (1980/81, št. 4) avtorice Mire Omerzel Terlepove

6. Mira Omerzel Terlep, **Oprekelj na Slovenskem**, Muzikološki zbornik, zvezek XVI., Ljubljana 1980

7. Mira Omerzel Terlep, **Citranje** — velika evropska moda — na Slovenskem in še zlasti na Štajerskem, zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov, Rogaška Slatina 1983

GODCI IN GODČEVSKÉ SKUPINE

Godci so se po vsej Sloveniji družili v večje ali manjše godčevske skupine. **Sestava skupin je zvečine naključna**, odvisna od godcev in glasbil, ki jih je moč najti na določenem področju. Obstajale so in še obstajajo **dokaj stalne skupine določenega kraja in časa**. Po zbranem gradivu o godcih in godčevskih skupinah lahko sledimo procesu spreminjanja in prilagajanja modnemu (glasbenemu) okusu.

I.

Od srednjega veka dalje lahko po različnih virih sledimo **najstarejšim glasbilom**, ki so tudi azijska in staroslovanska dediščina (ne pozabimo, da smo Slovenci indoevropskega porekla). Nekateri prežitki (preostanki) so se tu in tam ohranili do danes, zlasti v obrobni pokrajini slovenskega etničnega ozemlja (v Halozah, Prekmurju, Reziji, Beli krajini) seveda v svojih razvojnih oblikah. Ta najstarejša glasbila bomo opisali v prvi skupini. Zde se nam že precej nenavadna, a preprosta in domiselna, najpogostejše iz naravnega materiala, ki je bil prednikom dosegljiv. Po zvočnosti in barvitosti so zanimiva in že daleč od našega glasbenega okusa. V to skupino sodijo **piščali iz trstike, dude, rogov, piskanje na travo ali pero in oprekelj**. In ker vemo o njih najmanj, si jih bomo podrobneje ogledali.

5. Panjska končnica prikazuje godce pred peklom

II.

Najkasneje v 17. stoletju pa so začeli uporabljati **glasbila**, ki jih danes pozna tudi t.i. svet »klasične glasbe« in so bila v 18. stoletju v splošni rabi: to so **gosli, klarinet, bas**. Žal o njihovih starejših razvojnih oblikah na Slovenskem ne vemo vleiko. Za bas pa vemo, da je imel sprva le tri strune, in ne štiri kot današnji. Tako je bil od 17. do 19. stoletja najbolj razširjen sestav na Kranjskem, Koroškem in Notranjskem **oprekelj, violina in bas na tri strune**. Na Primorskem so bili pogosti sestavi **piščali** (lahko tudi klarinet), **gosli in basa**. V Reziji, Prekmurju in Porabju so se ogreli za godala. V Reziji je še danes običajen sestav **gosli (citira) in basa (bunkula)**. V Prekmurju in Porabju so godčevske sestave imenovali »**goslarije**«, sprva so bili sestavljeni iz godalnih glasbil, ki so se jim pridružile še **cimbale**. Kasneje se je ime preneslo na vsakršni godčevski sestav, **goslar pa je bil vsak godec**.

Klarinet pa tudi druga **pihala in trobila** so v 19. stoletju vse bolj izpodirala starejša glasbila, ki so bila uglasitveno manj zanesljiva, kot razne piščali, dude in oprekelj. **Starejše bordunske citre** domače izdelave so pričele nadomeščati **akordične citre**, ki so bile obrtniško in tovarniško blago. **Moden godčevski sestav 19. stoletja** so bile **pihalne godbe**, posamezna glasbila iz njih pa so se pojavljala v najrazličnejših naključnih godčevskih sestavih na Dolenjskem, Notranjskem, Primorskem, Štajerskem, v Brkinih, Prekmurju, Prlekiji in Slovenskih goricah. Igra pihalne godbe se izmenjuje s petjem še danes pri koroškem **štehvnanju** (glej poglavje o plesu) in plesanju **prvega reja** pod lipo.

POSAMEZNA GLASBILA

III.

Konec 19. stoletja so nastopile zamgovito pot **harmonike**, sprva na gumbce, imenovane »**frajtonarice**«, in kasneje na tipke, imenovane »**klavirke**«. Nastopale so samostojno ali pa so se pridružile drugim glasbilom, skoraj nikoli pa se niso mogle pridružiti starejšim glasbilom iz prve skupine, poredvsem zaradi različne uglasitve.

Pred prvo svetovno vojno so bili po vsej Sloveniji poleg harmonik modni tudi različni **tamburaški sestavi**, ki so najpogostejše delovali v okviru različnih vaških, trških in mestnih društev. Vsem tem bomo dodali še poglavja o **bobnu, tamburicah, pojoči žagi, lajni in pritrkavanju z zvonovi**.

IV.

V tej skupini se bomo ozrli po **svetu otroških glasbil in zvočil**.

NAJSTAREJŠA GLASBILA

A) TRSTENKE

Trstenke ali trstene orglice sodijo med najstarejša glasbila na naših tleh. Na **situli iz Vač pri Litiji**, ki je iz 6. stoletja pred našim štetjem (starejša železna doba) je upodobljen godec s trstenkami, ki zabava plemiče. O trstenkah v preteklosti žal nimamo mnogo podatkov, zagotovo pa lahko rečemo, da so bile še pred prvo vojno znane po vsej Sloveniji. Narejene so iz **močvirne trstike**. Iz različno dolgih cevč (od 6 do 47) je godec sestavil trstene orglice, 7 najdaljšo cevko in torej najnižjim tonom v sredini. Uglasjevali so jih po starih vzorčnih trstenkah in po melodičnih značilnostih domačih napevov. Uglasitev so uravnavali s **čepi iz čebeljega voska**, pomešanega s čevljar-sko smolo. **Uglasitev se od glasbila do glasbila razlikuje**, odvisno od godčevega posluha, izdelovalčeve sreče in velikosti glasbila. In kar je najpomembnejše, **uglasjene so poltonsko**

neizravnano (netemperirano), središčne cevke glasbila so le približno uglasene na eno stran v durovih in na drugo stran v molovih akordih, proti koncem pa v posameznih zaporednih tonih, ki jih godec potrebuje za igranje. Prav vseh tonov lestvice godec za igranje ne potrebuje, zato jih na glasbilo ne bomo našli. Trstenke različnih velikosti še danes izdeluje **godec iz Podlehnik pri Ptuj v Halozah**. Nanje igra sam ali ob spremljavi lesene prečne flavte-**žvegle**, tako za ples kakor tudi za podporo pevcem, včasih pa le sebi v zabavo. Lahko se mu pridruži tudi godec, ki piska na bršljanov list in z njim oponaša zvoke klarineta. Nekdaj so z manjšimi trstenkami igrali melodijo, z večjimi pa so spremljali.

Tudi na Dolenjskem so izpričane kot plesno glasbilo. Na **Koroškem** so jih imenovali **pišole** in na **Primorskem** **vidalice**. Sicer pa so različno dolge cevke povezovali v glasbilo po različnih krajih sveta od prazgodovine do danes.

B) ŽVEGLA IN POSTRANICA

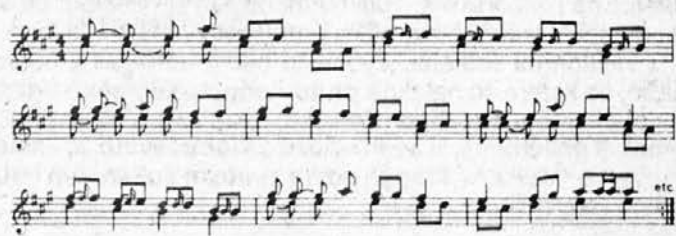
Različne flavte so poznale evropske in neevropske kulture od prazgodovine dalje; bile so iz kosti, lesa, gline, kasneje pa kovinske. S sistemom poklopcev se je pričela razvijati današnja prečna flauta, **starejše lesene prečne flavte pa so se obdržale kot ljudsko glasbilo alpskega področja** od Švice, Avstrije do slovenske Štajerske in Koroške. Štajerci in Prekmurci so prečne flavte poimenovali postranice, Haložani in Korošci pa žvegle. Slednje so se od prvih razlikovale po odebeljenih konceh. Tako trstenke kot žvegle so izdelovali v več velikostih, to je **rodovih glasbila**. Haložani so jih izdelovali najpogosteje pozimi na domačih stružnicah in jih nosili **naproday na bližnja prošenja in sejmišča**, kar je bilo revnim haloškim kmetom **dodaten vir zaslužka**. Izdelovali so jih v **devetih velikostih** in jih poimenovali s številkami od »enke« do »devetke«. Vsaka naslednja žvegla se je uglasila za ton nižje. **Različne uglasitvene tonske lege so tako rabile različnim namenom**: spremljavi pevcev, različnim godčevskim sestavam in njihovi uglasitveni zmožnosti. Najbolj pa so se priljubile **žvegle »petke«**, ker so bile za prstno igro najpripravnije. Žveglo je bilo moč najti še do druge svetovne vojne skorajda na vsaki haloški kmetiji, saj so bili tam doma tudi daleč znani izdelovalci iz družine Merc. Žvegla je rabila od **srednjega veka naprej tako za plesno spremljavo pa tudi za lovsko in pastirsko zabavo**. **Ptujski graščak** se je rad zabaval ob žvegla in bobnih. Ptujski žveglarji so hodili igrati za vsakdanji kruh celo do Dubrovnika. Bila je pomembno **glasbilo srednjeveških potujočih skupin** in tudi **vojaških orkestr**ov. Nekdaj tako priljubljeno haloško glasbilo je moralo v pozabo in prav tako tudi postranice ali stranščice, ker se težko čisto uglasile, ton je rezek ali medel, **uglasitev pa se ne prilega današnjim glasbilo**m.

6. Godcaigrata na trstenke in žveglo, Haloze

C) OPREKELJ

Na **panjskih končnicah** in **srednjeveških freskah** slovenskih cerkva je pogosto upodobljen **oprekel, cimprekelj, pretl, brana, male cimbele**. Veliko ima imen, ker je bil znan skorajda po vsej Sloveniji; razen v Beli Krajini. Najstarejši likovni vir v Evropi je iz 11. stoletja, na **Slovenskem** pa se je **pojaval konec 14. stoletja**. Glasbilo je **azijskega izvora**, poznala ga je vsa **srednjeveška Evropa**, danes pa je ljudsko **glasbilo alpskih dežel**. Večje cimbele pa so poznane po vsej Panonski nižini (Prekmurje, Madžarska, Romunija, Slovaška, Ukrajina). Od srednjega veka do danes je glasbilo dobivalo najrazličnejše oblike, imena, uglasitve in namene. Ima okoli **sto strun**, **po tri ali štiri enako uglasene** v obsegu dveh do treh oktav.

Transkripcija pesmi **Mi se imamo radi** v izvedbi oprekljarja Leopolda Pivka.

7. Godca igrata na gosli in oprekelj, zastavica s škofjeloške ženitvovanjske pogače

Nekdaj so ga nosili **oprtanega prek ramen** z jermenom in igrali, hodeč od hiše do hiše. Uporabljala ga je **gorenjska in ziljska muzika** v sestavi **dveh violin ali klarineta in malega basa**. Večkrat je naslikan tudi na panjskih končnicah gorenjskih slikarjev. Znani »preklari« so bili tudi Štajerci, Primorci, Notranjci in še zlasti Idrčani in **Trentarji**, ki so hodili igrati za živež pred hiše v Kranjsko goro. V Ihanu pri Ljubljani so pravili sestavo **oprekelj-violina-bas »lesena muzika«**, vendar ljudje niso bili zadovoljni z njo. Pravili so, da je bila ta muzika smešna in se je zato morala umakniti modnejšim sestavam. **Sto strun je težko dobro uglasiti**, še težje je uglasitev dlje časa obdržati, saj je glasbilo zelo občutljivo na temperaturne spremembe in se hitro razglasi. Prav ta **intonančna negotovost** je povzročila **umik** opreklja iz večjih godčevskih sestavov. Leta 1979 pa je umrl še zadnji slovenski oprekler, doma iz Hotedršice na Primorskem. Tudi harmonike in pihalne godbe so ga pomagale izriniti. **Raznoliko barvitost** zvena so godci dobili z različnimi tolkalci. Zvonasto barvo so dobili z udarci paličic, na katere so natakili **plutovionaste zamaške** (Prekmurje) ali **ukrivljeno žico** (Koroška), rezek zven so dosegli z **lesenimi paličicami**, ki so jih obložili s **klobučevino**, in žame ten zven s paličicami, ki so jih **povili z vato in sukancem** (drugod po Sloveniji).

8. Leopold Pivk, zadnji slovenski godec na oprekelj, Hotedršica (na meji med Notranjsko in Primorsko)

D) CIMBALE IN PREKMURSKÉ BANDE

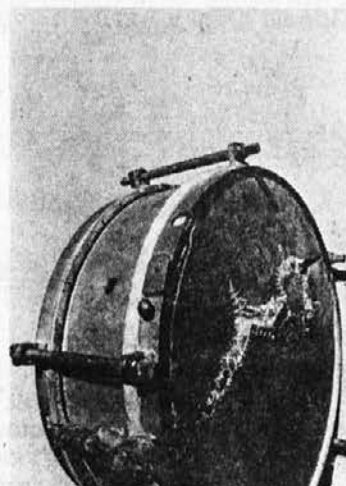
Iz manjših cimbal (opreklja), ki so jih v svojo novo domovino v Panonski nižini prinesli ugrofinski Madžari in kasneje Romi (indijska plemena), je **Madžar Jozef Schunda** leta 1870 skonstruiral **velike cimbele**, popolnejše glasbilo s **pedalnim**

mehanizmom, to je dušilnim mehanizmom, kot ga ima npr. klavir. Povečal jim je tudi obseg na **štiri oktave** in jim napravil **noge**, saj tako velikega glasbila ni bilo moč prenašati. Tako izpopolnjenega in mnogo zmogljivejšega glasbila so se oprijeli zlasti **izvrstni romski godci** na Madžarskem, v Romuniji, na Slovaškem in pri nas v Prekmurju. Z velikimi cimbalami je bilo moč sproti dušiti akorde (na oprekliju so se le-ti zlivali med seboj in včasih zazveneli kar malce razglašeno) ter tako lepše spremljati ostala glasbila bande, ki se v **Porabju imenujejo tudi goslarje** (z ozirom na velikost so **velike in male**). Sestavljali so jih: **2—4 gosli (violine)** ali **primi**, **1—2 konti**, ali **violi**, **1—2 klarineta**, **bas**, **cimbale**. V našem stoletju pa so cimbele zamenjale **harmonike** ali pa so se jim pridružile.

Cimbale so postale ljudsko glasbilo domače, obrtniške ali tovarniške izdelave. Razlikovale so se po velikosti, barvitosti zvoka in uglasitvi. **Romi**, katerih najstarejši poklic je muzikantstvo, so razvili **virtuozno igro** na cimbalu, za katero je značilna **improvizacija in melodično preludiranje** ter **okraševanje** melodije. Po Prekmurju in Porabju so godčevale še do druge svetovne vojne madžarske, ciganske in prekmurske bande, ki so si služile vsakdanji kruh, tekmovalle med seboj za prevlado in zaslužek na posameznih področjih. Igrali so kmetom, pa tudi meščanski gosposki in plemstvu. Zato je bil **njihov repertoar zelo širok**: od ljudskih pesmi in plesov do modnih popevk, šlagerjev, operetnih melodij, valčkov, potpurijev modnih hitov in vojaških maršev. Tako so dejavno posegali v glasbeno življenje in krojili glasbeni okus časa. Poklicati Cigana je pomenilo poklicati muzikanta, čeprav niso igrali v bandah samo Cigani. **Bande** so dobile ime po **vodilnih primaših** ali violinistih (npr. Kociprova banda) ali krajih (Beltinška). V našem stoletju so pričela v bande vse močnejše **vdirati pihala in trobila** in končno prevzela tudi njihovo ime, vlogo in godce. Cimbele je zamenjala harmonika, prekmurske bande in porabske goslarje pa pihalne godbe.

9. Cimbalist Miško Baranja iz Murske Sobote, Prekmurje

DELOVNI LISTI

I. DELOVNI LIST

K slovenskemu ljudskemu izročilu prištevamo pesem, ples in godčevstvo. Vse te tri elemente bomo spoznali v treh šolskih urah, od katerih prvo posvečamo slovenski ljudski pesmi.

1. Katero glasbo prištevamo v ljudsko ustvarjalnost? (Odgovor poišči v tematski številki GM na strani 3!)

2. V čem se ljudska pesem razlikuje od umetne? (Odgovor najdeš na strani 3.)

3. V tematski številki preberi na strani 4 poglavje o zbiranju ljudskih pesmi in napiši, katera zbirka pomeni prvi poskus sistematičnega zbiranja slovenske ljudske pesmi, kdo jo je uredil, pripravil za izdajo in kdaj!

Fotografija LADO JAKŠA

4. Na strani 4 poišči odgovor na vprašanje — kdaj in kje je bil na Slovenskem ustanovljen Folklorni inštitut in kdo ga je vodil!

5. Kako je inštitut organiziran od leta 1972 dalje in kdo so njegovi sodelavci? (Poišči na strani 4!)

6. Ljudske pesmi govorijo o ljudskih običajih in socialnih razmerah. Ob poslušanju naslednjih petih pesmi poveži vsebinsko oznako pesmi z naslovom pesmi! (PRVI ZVOČNI PRIMER — a), b), c), d), e))

- a) Ribniška Alenčica
- b) Lipa ma Banerina
- c) Mrtvaška kost
- d) Gda se dragi v Ameriko odpravlja
- e) Litanijske za srečo

- 1) simbolično čaranje
- 2) socialne razmere
- 3) junaška pesem
- 4) odnos do smrti
- 5) odnos do narave

Ribniška Alenčica

2. V nji je lepa kamrica,
v kamrici Alenčica,
3. katera sprelepó také
pretanke riže sljaraste.
4. Prišal je Turek hud po njo,
potrkal ji na kamrico:
5. »Odpri, Alenčica, brzno!«
Alenčica pa prav tako:
6. »Brez matere jez ne odprem,
nocoj k nobenmu jez ne grem.
7. Mat so šli pa v Ljubljano,
men po suknjo židano.«
8. Potrka v drug: »Alenčica,
odpri, me vidit bratica!
9. Saj je minilo petnajst let,
kar sem bil na vojsko vzet.«
10. Alenčica mu le odpre,
v kamro k nji notri gre.
11. Po hiši se prešetata,
za roke se sprejemata.
12. Prijel jo nizko je za pas,
na konjča vrgel jo v tem čas.
13. Alenčica kriči na glas:
»Avbe, slišite, graf, le-to!
14. Ste hotli imeti me gospo,
naj bom za vašo kuharco!«
15. Še v drug zavpila premočno:
»Avbe, slišite, graf, le-to!
16. Ste hotli me gospo imet,
za hišno dajte me vzeti!«
17. V tretje vpije na ves glas:
»Avbe, graf, to prosim vas!
18. Ste hotli me gospo imet,
me svinjarico prosim vzeti!«
19. Iz spanja graf se prebudi,
tako mi pravi, govori:
20. »Brž hlapci, konje osedlat,
tako se mi hoče zazdevat,
21. da mlada vpije Alenčica,
da njo zdaj Turek proč pelja.«
22. Konj grofa že sedlan stoji,
na njega graf se zaluči.
23. In pač močno konje driči,
de ogenj spod kovi beršči.
24. Došal je bliz Goriče vsi
Turčina, ki z Alenko bži.
25. Izza pasa zdere svetli meč,
Turčinu vrže glavo preč:
26. »Turčin, to imaš zdaj za to,
k si hotel jmet Alenčico!«

Lipa ma banerina

1. Lipáj ma na Banerina!
lipaj ma na Banerina;
lalá, jo- lélelé,
lepáj ma na Banerina!
2. Ne rúdi snéga basana...
3. No onjan tant an prydi plaz...
4. Ke an p rnaša korena...

Prevod: Lepa je moja gora Banerina. Ona je zmeraj polna snega. A tu in tam pride plaz, ki prinaša korenine.

Mrtvaška kost

- 1 Fántič je hodiw daleč v vas,
fántič je hodiw deleč v vas,
fántič je hodiw daleč v vas.
- 2 Tjakaj čez britof žegnani.
- 3 Srečala ga je ena kost.
- 4 Fántič jo sune iz nogo.
- 5 Kaj me boš suvaw, fántič ti!
- 6 Kmalu boš ležaw tudi ti.
- 7 Komaj se j storiw beli dan,
- 8 fántič je biw na pare djan.
- 9 Stresla ga j huda mrzlica,
- 10 ki se imenuje smrtnica.

Gda se dragi v Ameriko odpravla

- 1 Vóra bije, sunce mi zahája,
vóra bije, sunce mi zahája,
gda se dragi v Ameriko odpráva.
- 2 Te je mene mojá dragá pitála,
Kam ti bodem, dragi gólob, pisala?
- 3 Piši, piši, draga, v Ameriko,
tam me najde tvoje pismo žalóstno.
- 4 Sivo morje, da si strašno široko,
vozil sem se šesnad dani daléko!
- 5 V Nevi Yorki cugi so zafúčkáli,
šteri so me do Jonstóna vózili.
- 6 V Jónston váraš same so fabríke,
sive gore vse so z dimom zákrite.
- 7 Jónston váraš, strašno si velíki,
gde se mantra vnogi sinek slóvenski!
8. Bole bi bilo, da me mati ne bi rodíla,
nego da mi je Ameríka sódjena!

Litanije za srečo

Kakor pri raznih litanijah, tudi pri teh eden našteva vse tisto, kar voščijo, za njim vsi drugi »odgovarjajo«:

Bóg van dáj tálko kórchíčov	pšenice	—	kák na mójoj glávi vlásičkóf
	žita	—	
	kúkarce	—	
	prosá	—	
	ófsa	—	
	ajdlíne	—	
	krúmpíof	—	
	robúnde	—	
	répe	—	
	jábok	—	
	oréjof	—	
	grúšek	—	
	slif	—	
	máka	—	
	vina	—	
	jábočnice	—	
	žganice	—	
	siná	—	
	ótave	—	
	dételce	—	
	sláme	—	
Váše kobíle	—	kák blazíne	
Váše kráve	—	kák parne	
Váše pragóvje	—	kák logó jelen	
Váš vért	—	kák u loúgi pén	
Váša vertínja	—	kák u loúgi srna	
Váše dékle	—	kák v voúdi ríbe	
Váši lápci	—	kák v loúgi záfci.	

7. Poleg dura in mola najdemo v slovenski ljudski pesmi več preprostejših tonskih nizov. Poslušaj primere iz: Rezije, Porabja in Istre ter jim določi tonski niz! (DRUGI ZVOČNI PRIMER — a), b), c))

a) Rezija (Janičica) _____

b) Porabje (Pojaj mi pojaj, čeren kous) _____

Pojaj mi pojaj čeren kous

c) Istra (Diple z mehom) _____

8. Na strani 6 je poglavje o ritmu slovenske ljudske pesmi. Napiši vsaj dve njegovi značilnosti!

9. Slovenci pojemo 1-, 2-, 3-, 4- in 5-glasno. Poslušaj najpogostejši način fantovskega petja in napiši, koliko glasno je! (TRETJI ZVOČNI PRIMER)

10. Ob poslušanju poišči na strani 6 odgovora: (ČETRTI ZVOČNI PRIMER — a), b))

a) Kakšno je triglasje, ki mu pravijo cvajar ali co-pet?

b) Kako imenujemo haloško večglasje v naslednji pesmi?

11. Kakšna je razlika med zborovskim petjem in ljudskim večglasjem? (Poišči odgovor na strani 7!)

12. Kakšna je naslednja pesem glede na zgradbo besedila?

Mačka miško, miš pšeničko

- 1 Prišla je miška iz mišnice,
vzela je pšeničko s pšeničnice,
miš pšeničko *pod goro*,
pod to goro zeleno.
- 2 Prišla je mačka iz mačnice,
vzela je to miško iz mišnice.
Mačka miško,
miš pšeničko...
- 3 Prišel je volk iz volčnice,
vzel je to lesico s lisčnice.
Volk lesico,
lisica mačka,
mačke miško,
miš pšeničko...
- 4 Prišel je m'adud z medve'dnice,
vzel je tega vovka iz volčnice,
m'édus volka,
volk lesico,
lisica mačka,
mačke miško,
miš pšeničko...
- 5 Prišew je lev iz lévnice,
vzew je tega medve'da z medve'dnice,
m'édus volka,
volk lisico,
lisica mačka,
mačke miško,
miš pšeničko...
- 6 Prišel je lovc iz bajtice,
streljaw tega leva iz lévnice,
lovc je leva,
lev medve'da,
m'édus vovka,
vovk lesico,
lisica mačke,
mačke miško,
miš pšeničko...

13. Pesem, ki jo poslušaš, sodi med verižne pesmi. Napiši, kaj je značilno za njeno besedilo! (PETI ZVOČNI PRIMER)

II. DELOVNI LIST

Prejšnjo uro smo se seznanili z zbiranjem ljudskih pesmi, njihovo glasbeno podobo, načinom petja in izražanja. V današnji uri bomo spoznali ljudska glasbila in godčevstvo na slovenskem.

Prvi zapisi o slovenskih glasbilih so iz 13. stoletja, raziskovanje glasbil in godčevstva pa je uvrstil med naloge Folklornega inštituta (današnje Sekcije za glasbeno narodopisje pri SAZU) France Marolt.

Slovenska ljudska glasbila delimo v te skupine:

I Najstarejša glasbila na Slovenskem (trstenke, žvegla — postranica, oprekelj, cimbele, dvojnice, dude, dipke z mehom, rogovi, okarina, drumelce, lončeni bas, ustne orglice, pero in čivink, citre)

II Glasbila, ki jih pozna tudi klasična glasba (godala in pihala)

III Posamezna glasbila (harmonika, boben, tamburice, pojoča žaga, lajna, pritrkavanje z zvonovi)

IV Otroška glasbila in zvočila

1. Različne slovenske pokrajine so imele različne godčevske sestave. Na strani 10 poišči naslednjim sestavam odgovarjajoče pokrajine!

a) oprekelj, violina in bas _____

b) Piščali, gosli, bas _____

c) gosli (citira), bas (bunkula) _____

d) godala, cimbele _____

2. Instrument, ki ga poslušáš, so trstenke. Poišči njegovo sliko, na strani 10 pa boš našel odgovore na naslednja vprašanja. (ŠESTI ZVOČNI PRIMER)

a) iz česa je instrument narejen _____

b) kako je uglasen _____

c) kdo ta instrument še danes izdeluje _____

3. Glasbilo, ki ga poslušáš, je bilo pomembno glasbilo srednjeveških potujočih skupin in vojaških orkestrrov. Preberi poglavje o tem instrumentu na straneh 11 in 12 in napiši (SEDMI ZVOČNI PRIMER):

a) njegovo ime _____

b) v katerem delu Slovenije je bil razširjen in ga najdemo še danes _____

c) zakaj je moral v pozabo _____

4. Na strani 11 je slika glasbila, ki ga poslušáš. Bilo je zelo priljubljeno in je imelo več imen. Naštej jih! (OSMI ZVOČNI PRIMER)

5. Na strani 13 preberi poglavje o dudah in napiši, čemu so rabile že v 13. stoletju!

6. Glasbilo, ki ga poslušáš (v duu), je bilo modno glasbilo 18. stoletja v vsej Evropi. Napiši: (DEVETI ZVOČNI PRIMER)

a) ime glasbila _____

b) kje najdemo njegove predhodnike _____

c) kdo ga je izdeloval pri nas _____

(odgovore poišči na strani 31)

7. Drumelca ali brnica je bila modno vasovalsko glasbilo minulih stoletij. Pozna jo ves svet — lahko je iz lesa, bambusa ali kovine. Poslušaj jo, na strani 14 pa poišči odgovor na vprašanje, kdo so bili virtuosi tega instrumenta na Slovenskem! (DESETI ZVOČNI PRIMER)

8. Citre najrazličnejših oblik so razširjene po vsem svetu. Osnova je resonančna omarica, prek nje je napeta ena ali več strun. V začetku 19. stoletja ni bilo rodbine na Slovenskem, v kateri ne bi imeli vsaj enega citrarja. Prvi viri segajo v 17. stoletje. Naštej vsaj tri glavne tipe citer! (Odgovor poišči na strani 15 in 16!)

9. Kaj je osnovni princip harmonike in ustne harmonike (orglic)? Odgovor je na strani 15.

10. Na strani 19 preberi poglavje o otroških glasbilih in zvočilih. Odgovori:

a) iz kakšnega materiala so otroška glasbila in zvočila na Slovenskem?

b) iz česa znajo otroci še danes izdelovati piščali širom po Sloveniji?

11. Poslušaj robove iz lubja. Na strani 20 poišči odgovore na naslednji vprašanje (ENAJSTI ZVOČNI PRIMER):

a) v katerem letnem času jih uporabljajo

b) na kateri običaj se navezujejo in kje

12. Godčevstvo je vezano na življenjski in koledarski krog. Naštej vsaj po tri primere iz obeh krogov! (Glej stran 20!)

a) življenjski krog

b) koledarski krog

13. Kdo je godec in kakšna je stara slovenska beseda zanj? Odgovor je na strani 20.

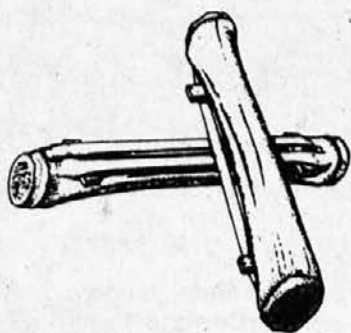
Godec in izdelovalec trstenk Franc Laporšek iz Podlehnik pri Ptuj

Godec igra na orglice in gudalo Fotografiral MATIJA TERLEP

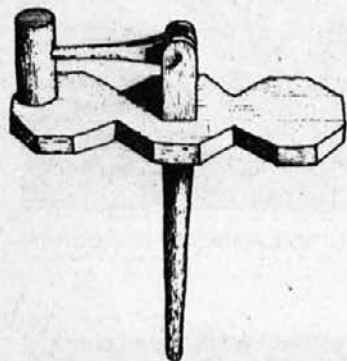
Klepetec

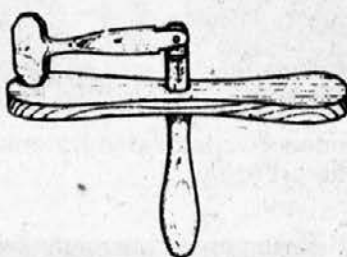
Goslce

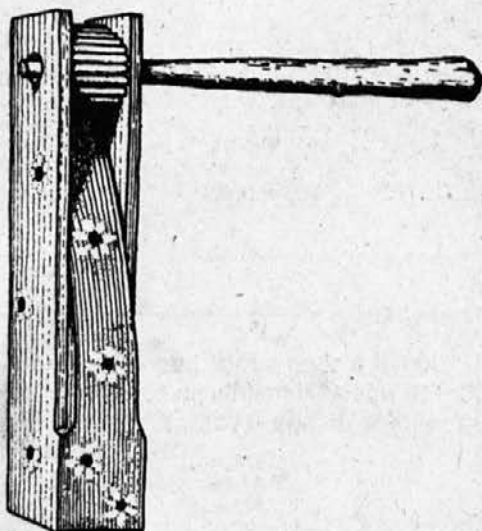
Dvojnice

Otroški klopotec

Otroški klopotec

Raglja

Dideldačka

Prda

Čivink

Čivink

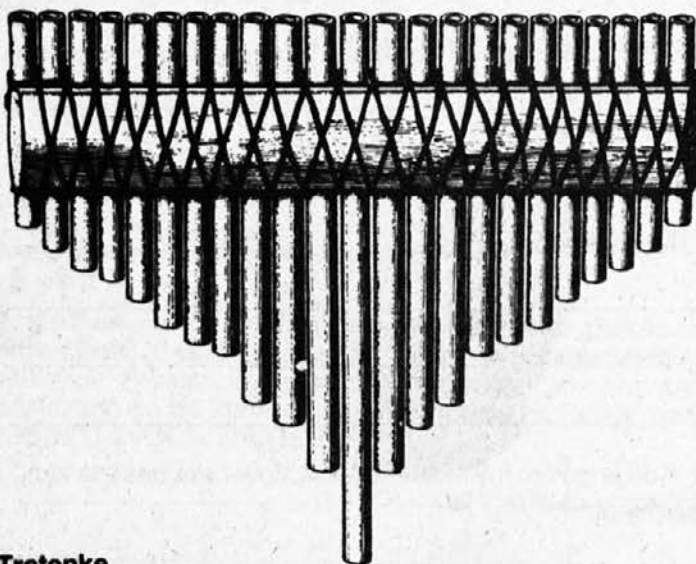
Piščalka iz lubja

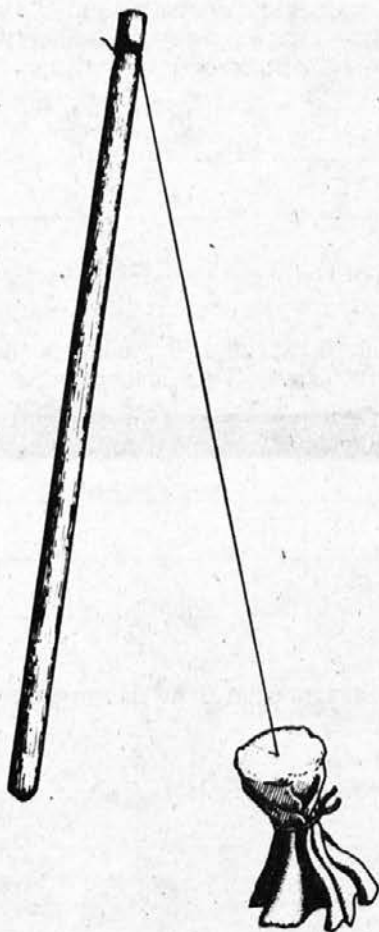
Rog iz lubja

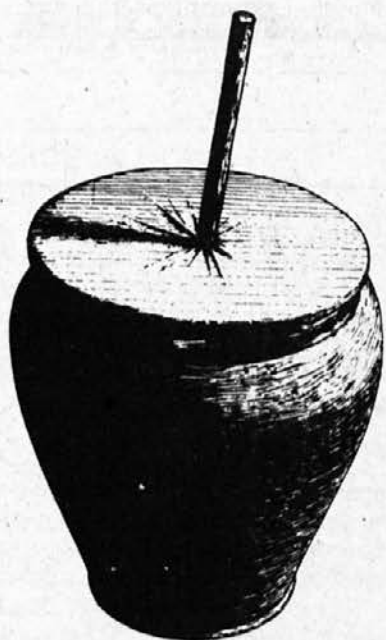
Piščalka iz trstike

Trstenke

Žabice

Lončeni bas

III. DELOVNI LIST

Danes se bomo seznanili s slovenskim plesnim ljudskim izročilom. Slovenski plesi so glede na izvor: a) podedovani ali b) privzeti od drugod. Razlikujejo se tudi po svoji glasbeni spremljavi. Tako poznamo ples, ki so

- a) brez instrumentalne ali pevske spremljave (na primer Mu-tasto kolo iz Bele krajine)
- b) peti plesi (na primer otroški plesi ali Pobeleslo polje, Črno-maljsko kolo)
- c) peto-instrumentalni plesi (na primer Marko skače, Lepa Anka)
- d) instrumentalni plesi — teh je na Slovenskem največ.

1. Poslušaj tri instrumentalne plesne in ugotovi, kateri instrumenti so zastopani v posameznih skupinah (DVANAJSTI ZVOČNI PRIMER — a), b), c))

a) Primorski ples _____

b) Bovški trio _____

c) Prekmurska banda _____

2. Kako se imenuje veda o plesnem izročilu? Odgovor je na strani 21.

3. Naštej še druge izraze za ples! (Glej stran 21!)

4. Prve podatke o slovenskem ljudskem plesu najdemo leta 1689 v Slavi vojvodine Kranjske J. W. Valvasorja in leta 1791 v Linhartovem Poskusu zgodovine Kranjske in drugih dežel južnih Slovanov Avstrije. Kdo in kdaj je prvi začel sistematično raziskovati slovenski ljudski ples? Odgovor je na strani 21.

Slovensko ljudsko plesno izročilo delimo v dve plasti:

- a) starejšo — preostanki nekdanjih obrednih in plesnih iger
- b) novejšo — plesi tujega izvora, prilagojeni slovenski gibanosti

5. Kakšne gibne elemente najdemo v starejših plesih? Odgovor je na strani 21.

6. Na straneh 21 preberi poglavje o starih skupinskih plesih in poveži pokrajino z odgovarjajočim načinom plesa!

a) Gorenjska	1) Gredo Abrahama
b) Dolenjska	2) Čindara
c) Štajerska	3) Kačo zvijajo
d) Bela krajina	4) Most

7. Prvotni instrumenti v Beli krajini so bile dude in dvojnice, izpodrinile so jih tamburice, ki so jih na Balkan prinesli Turki. Pri nas so bili prvi tamburaški sestavi ustanovljeni v času ilirizma, pomembno vlogo pa so odigrali med obema vojnoma. Poslušaj kolo Oj, Ivane Ivaniču iz Bele krajine. Na strani 18 pa poišči in napiši instrumente, ki sestavljajo ta najpreprostejši sistem tamburic! (TRINAJSTI ZVOČNI PRIMER)

8. V Beli krajini plešejo kolo. Kdo ga je zanesel k nam? (Odgovor je na strani 21)

9. Znana otroška igra Al' je kaj trden ta vaš most je razširjena po vsej Evropi. V katerih slovenskih pokrajinah so jo peli in plesali tudi odrasli? (Odgovor je na strani 22)

10. Pesem Pobeležlo pole je edini primer balade kot prave plesne pesmi. Zapojte in zaplešite jo!

11. Poslušaj pevsko-instrumentalni ples z Gorenjske, ki sodi med parne plese, na strani 22 pa poišči njegovo ime! (ŠTIRINAJSTI ZVOČNI PRIMER)

12. Kako se imenuje znameniti ples iz Ziljske doline, za katerega je značilno izmenjavanje instrumentalnega in petega dela? Poslušaj ga in poišči odgovor na strani 22! (PETNAJSTI ZVOČNI PRIMER)

13. V 19. stoletju in začetku 20. stoletja postaneta tudi v Sloveniji najbolj priljubljena plesa polka in valček. Na katero melodijo po vsej Sloveniji plešejo kmečki valček? (Odgovor je na strani 22)

14. Naštejte nekaj plesnih iger družabnega značaja! Našli jih boste na strani 23.

15. Slovenski ljudski plesi so po obliki solistični, parni in skupinski. Vsak ples ima svoje ime. Napiši, po čem so naslednji plesi dobili svoja imena. Odgovor poišči na strani 23.

- a) Metliško kolo _____
- b) Ta potresena _____
- c) Marko skače _____
- d) Svatovska polka _____

10. Prekmurska banda, Beltinci

11. Trojna svatba iz Prekmurja pred II. svetovno vojno. Med svati so godci s harmoniko, pihali in trobili.

E) DVOJNICE IN DUDE TER DIPLE Z MEHOM

Dvojnice in diple so **dvocevne piščali** in so ljudsko glasbilo **Bele krajine in Istre** ter še zlasti **južnoslovanskih narodov**. Dvojne piščali so poznali že **stari Grki**, poznajo jih tako rekoč vse **azijske dežele**. Na veliko starost teh piščali lahko sklepamo še zlasti zaradi njihove **uglasitve**, ki je za naše šolano uho, že vajeno temperacije, dokaj nenavadno. Belokranjske in istrske so uglašene v t.i. »**istrskem nizu**«.

Ljudstvo je ohranilo ta nenavadno uglašena glasbila iz davnine in jih seveda tudi spreminjalo in prilagajalo svojemu glasbenemu okusu. Dvojnice so igrali predvsem **pastirji na paši** ali pa so spremljali **belokranjske kresnice pri obhodu**, to so bila dekleta, oblečena v belo, ki so hodile na kresni dan od hiše do hiše, želeč dobro letino in pobirajoč darove. Fant jih je spremljal z dvojnicami ali dudami, pri čemer je improviziral. Nekatere diple so se lahko vstavile v meh, ovčjo ali kozjo kožo. Tako je nastal nov tip glasbila, **diple z mehóm**. V mehu je bila drobna cevka, skozi katero se vpihava zrak v kožo. Nastali mehur pod pazduho se stiska in zrak prehaja enakomerno iz mehurja v piščal prebiralko, torej v diple. Mehur je stalna zaloga zraka. Diple z mehóm in njim podobne duple so doma v **Aziji**. V starem veku so se razširile v Evropo kot tipičen **pastirski instrument**, pozneje pa so jih začeli uporabljati tudi

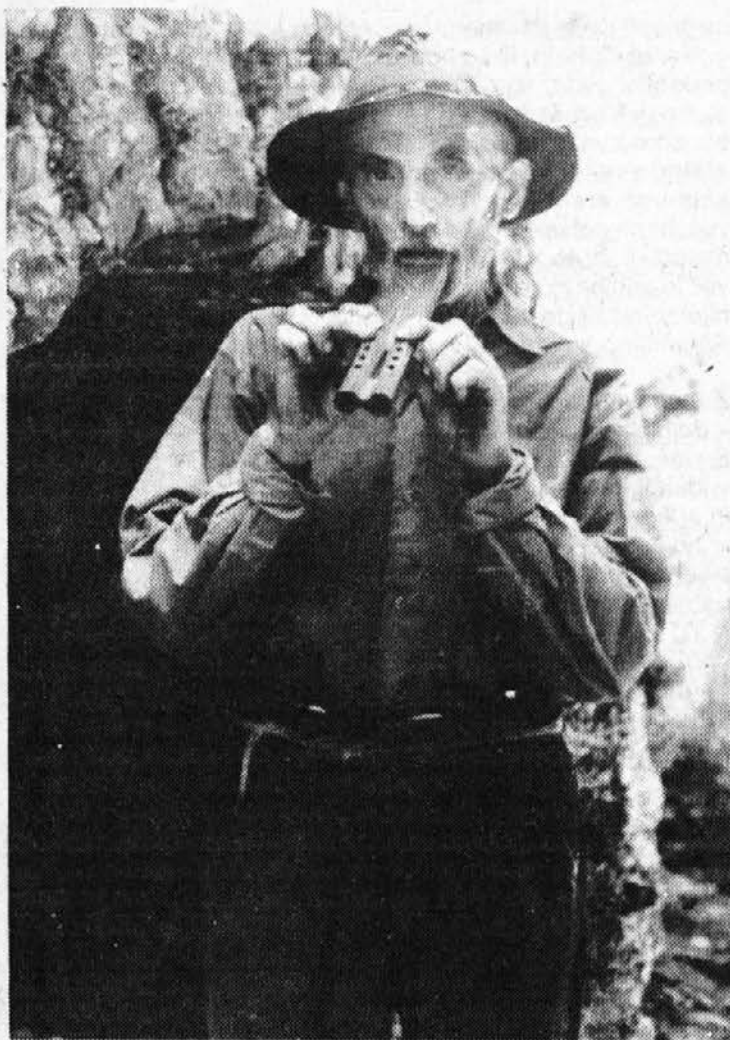
meščani. Diple z mehóm so verjetno zašle v **Belo krajino s trgovci in Uskoki**, ki so pribežali pred Turki. Le navidez so jim podobne duple, izpričane v **Beneški Sloveniji, na Dolenjskem in Koroškem že v 16. stoletju**. Te se drugače uglasile in so sorodnejše **keltskim (škotskim in irskim dudam) s stalno zvencečim bordunom**. Take je poznala in ob njih **plesala vsa srednjeveška Evropa**. Duple imajo torej eno cev več, ta se oglasi samo v enem tonu, cev, na kateri prebiramo melodijo, pa ni dvojna in ne zveni v istrskem nizu (štimu), temveč je enojna in se oglasi v določeni lestvici. V zahodno Slovenijo so hodili gost z dudami godci iz sosednje **Istre in Italije**. Spomnimo se znane Murnove pesmi Vlaha:

Z mehovi pod pasho gredo,
v dolgih plaščih suknenih gredo...
S piščalmi na ustnih gredo,
v klobukih širokih gredo
in zdaj z desno roko
in zdaj z levo roko
piščali prebirajo žalostno,
da nikoli tako...

Duple so rabile za **plesno spremljavo** po vsej **zahodni Sloveniji**. Tudi prva pričevanja o slovenskih glasbilih, ki so iz **13. stoletja**, omenjajo ples ob dudah na Kranjskem.

12. Godec z dudami, detajl s srednjeveške freske v cerkvi Sv. Petra na gori nad Begunjami

13. Pastir z dvojnici

F) ROGOVI

ŽIVALSKI ROG

Trobljenje v rog, ki je odličen odmevnik, je znano po vsem svetu in v vseh kulturah. Rog je ali živalski (**kravji, volovski ali kozji** na Slovenskem) ali iz lesa ali lubja (Bela krajina). Je signalno glasbilo, od 14. stoletja pogosto upodobljeno na srednjeveških freskah. Uporabljali so ga predvsem pastirji in lovci (tudi za opozarjanje pred volkovi) ter vaški čredniki, ki so z rogovi naznanjali odhod živine na pašo in opozarjali gospodarje, naj izpuste živino iz hlevov. Do srede 19. stoletja je celo Ljubljana imela svojega črednika, ki je trobil na volovski rog. Tudi pustne šeme so na svojih obhodih trobile na rogove. V Rožu na Koroškem so menda pobiči, ki so »šentjurja jagali«, trobili posebno melodijo. Včasih so se naznanjali k hiši prihajajoči godci-koledniki z rogovi.

LESEN ROG

Lesen rog so izdelali iz dveh kosov lesa (1,5 – 2,25 m), ki so ga izdoblili z nožičem, nato pa zlepili s smolo, povili s češnjevimi lubjem in v zgornji konec vtaknili ustnik, kot poroča že Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske. Take rogove so poznali na Dolenjskem, Gorenjskem, predvsem pa v alpskih predelih Evrope in v Skandinaviji, ter Tibetu oz. Nepal. Nanje so igrali čredniki, pastirji, tako na paši kot na zabavah po skupnem delu, ponavadi po dva in dva, ki sta znala trobiti ubrano kot na »prave« trobente (po Valvasorju). Toda že Valvasor je tožil, da spretnost izdelovanja že umira. Danes jih ni več moč najti.

G) OKARINA

Okarina je bila v vsej Evropi **modno glasbilo 18. stoletja**. Okarina današnjih oblik izhaja iz **Italije**, predhodnike okarin pa je moč najti med **starimi kulturami Afrike, Amerike in Oceanije**. Med njene predhodnike lahko tudi štejemo **glinaste ptičke** in konjičke ter žvrgolce z eno, dvema ali tremi luknjicami.

Težnja po večji tonski zmogljivosti je privedla do izdelovanja glinastih piščali z **desetimi luknjicami prebiralkami** – do »lončenih flavt« ali **okarin**. Ime izhaja iz italijanske besede »oca«, kar pomeni **goska**, kajti glasbilo po obliki spominja na ptičjo glavo. Okarina se je kmalu priljubila med ljudstvom in se razširila tudi k sosednjim etničnim skupinam. Pri nas so jo izdelovali **štajerski** in **belokranjski lončarji**. Še po drugi svetovni vojni jih je izdeloval godec v Kranju. Trgovci so prodajali tudi **avstrijske** in znamenite **slovaške okarine**. Osnovni ton okarine je odvisen od velikosti glasbila, intonacija pa od natančnosti izdelave in razmeščanja luknjic. O stilu igre in njeni vlogi žal nimamo nikakršnih podatkov.

H) DRUMLICE
ALI BRNICE

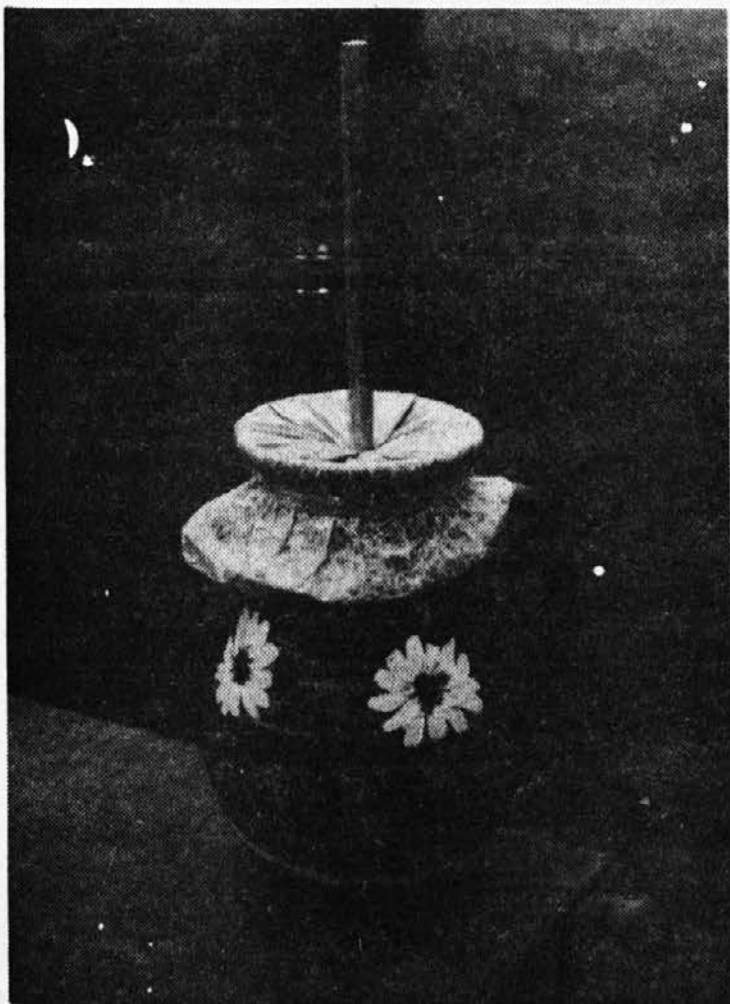
Drumelca ali brnica, **rezijansko tintina**, se je širila med ljudmi kot **sejmarsko blago** in je prišla **iz rabe po prvi svetovni vojni**. Glasbilo je **kovinsko**, v obliki **podkve** in ima **jezikec**. Godec jo prisloni na zobe, s prstom udarja na jezikec, ustna votlina pa je resonančno telo, ki da nastalim zvokom barvo in višino. In ker ima vsak ustno votlino drugače oblikovano in jo drugače preoblikuje, se drumelca vsakomur oglasi drugače. Zato je dekle lahko vselej spoznalo, kdo ji igra pod oknom, saj je bila drumelca modno **vasovalsko glasbilo minulih stoletij**. Drumelce poznajo po vsem svetu, so iz lesa, bambusa ali kovine (ročno kovane). **Vsaka drumelca ima svoj osnovni ton**, ki stalno zveni poleg melodije, ki jo igramo, stalno se torej oglašuje **bordun**. Nanje je moč igrati **popolno kromatično lestvico**, za kar je potrebno že precej spretnosti.

Zato ni čudno, da je v 19. stoletju potovalo po Evropi nekaj pravih **virtuozov**, ki so igrali tudi na dve drumlici hkrati. Pri nas so bili znani **Korošci** in že omenjeni **Trentarji**, ki so hodili igrati pred hiše v Kranjsko goro.

I) GUDALO
ALI LONČENI BAS

Narejen je iz glinastega lonca, svinjskega mehurja in trstike, koruznega stebila ali vrvice. Sprva je bil zaradi svojih zamolklih zvokov zastraševalni instrument, uporabljali so ga pri rednih obrednih opravilih, rabil je za preganjanje zlih duhov ali za ritmično spremljavo in »zvočno masko« noveletnih kolednikov, pevcev-pohodnikov (Prekmurje). Ko so prenehali verovati v njegovo obredno moč, je izgubil prvotno veljavo »godbe z onega sveta« in dobil vlogo veseljaškega glasbila. Pogosto je nadomestil ritmično glasbilo ali bas in z njim godci ponekod v Prekmurju in na Štajerskem še danes s sinkopiranimi ritmi spremljajo obhode pustnih šem ali plesno zabavo.

Še do druge svetovne vojne je bil lončeni bas znan po vsej Sloveniji pod različnimi imeni: vugaš, moga, diplenjaj, medved, brundaš, kuga, duša na lonec in mehurjeva muzika. Danes ga najpogosteje slišimo skupaj z ustnimi orglicami.

14. Poslikan lončeni bas (Hu-ku) iz Prekmurja

J) USTNE ORGLICE

Zaradi cenenosti in enostavnosti so se na Slovenskem priljubile že v prvem desetletju 19. stoletja (po F. Maroltu) in pričele tekrovati s starejšimi, okornimi in intonančno negotovimi glasbilo, pa tudi z diatonično harmoniko na gumbce, imenovano »fajtonarica« (glej poglavje o harmoniki). Orglice so bile prav tako sejmarsko blago.

V Galeku na Vinici v Beli krajini je živel legendarni godec Jazo, ki je zabaval ljudi z igranjem na orglice in gudalo hkrati. Med drugo svetovno vojno so ga ubili Nemci, ko so odkrili, da je v glinastem loncu, pokritem s svinjsko opno, prenašal partizansko pošto.

K) PISKANJE NA PERO (TRAVO) IN ČIVINK

V ljudskem izročilu je piskanje na list ali travo pogosto omejeno. Znanó je po vsej Sloveniji. Le najti je treba čvrst in gladek list (hruške, bršljana, oreha, bukke, češnje, lipe ipd.), ga nekoliko obrezati ter prisloniti na zobe in ustnice ali pa zapiskati nanj tako, da ga položimo med oba palca. Tako se da piskati tudi na ostro travo ali pšenični list. Če pa prste nadomestita dve leseni deščici, dobimo glasbilo, ki se imenuje čivink, sova, dideldačka, srakalca ipd. Glasbilo je lahko solistično, uporabljajo ga otroci pa tudi godci, pastirji in lovci za vabo ptic in srnjadi, zaradi zvočne podobnosti pa tudi kot nadomestek klarineta v godčevskih sestavih. Nastali zvok je lahko tudi smešen, prava »zvočna maska«. V Beli krajini je bil zabeležen sestav: čivink, gudalo in harmonika.

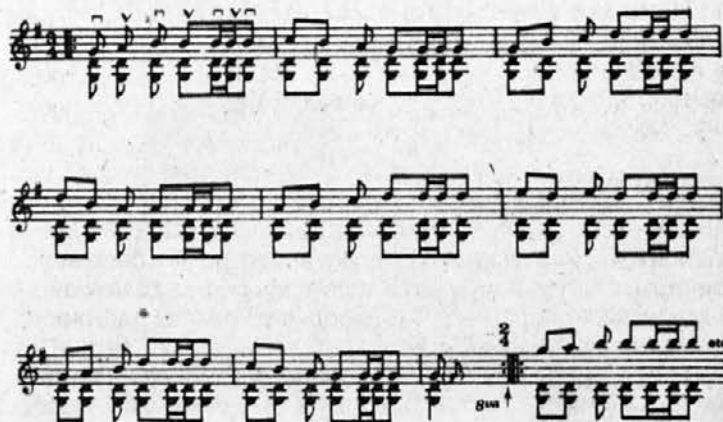
L) CITRE

Citre najrazličnejših oblik so razširjene po vsem svetu. Osnova glasbila je resonančna omarica, prek katere je napeta ena ali več strun. Citre so se naglo razvijale in širile po Evropi in tudi po Sloveniji, od začetkov, to je druge polovice 17. stoletja, do danes. Sprva so bile ljudsko glasbilo revežev, glasbilo obubožanih, glasbilo kmetov in hlapcev, v 19. stoletju pa so postale eno najmodnejših glasbil Evrope, glasbilo podeželja in mest, meščanskih salonov in plemiških dvorcev. Preproste citre so se razvile v tehnično razvito glasbilo, sprva so jih izdelovali doma, nato obrtniško in končno tovarniško. Konec 19. stoletja je bilo citranje poleg pitja kave velika evropska moda, ki je zašla prek morja tudi na novi kontinent. Enako je bilo tudi na Slovenskem. Evropske citre izvirajo iz goratih predelov Alp. Različni evropski in slovenski viri navajajo, da v začetku 19. stoletja ni bilo moč najti rodbine, v kateri ne bi bilo vsaj enega citrarja. Prvi arhivski viri o citrah na Slovenskem pa segajo v 17. stoletje, v čas, ko so se iz preprostega srednjeveškega strunskega glasbila, imenovanega Scheitholt, razvile uglasitveno enako zasnovane »bordunske citre«.

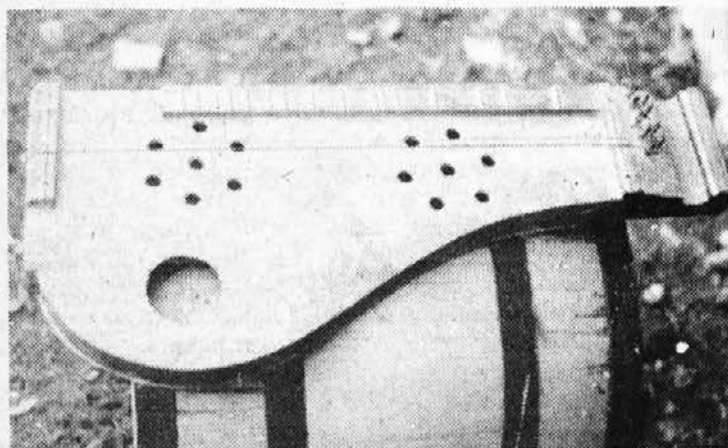
BORDUNSKÉ CITRE

Bordunske citre so si godci izdelovali doma povsod tam, kjer so znali obdelovati les: na Primorskem, Gorenjskem, Dolenjskem, Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju. Imele so en ali dva para melodičnih strun, ki so jih najpogosteje uglasili enako, ter eno, dve ali več spremljevalnih strun, ki so sozvene v čisti oktavi (tudi podvojeni) in v čisti kvinti. Stalno spremljajoč ton ali bordun je dal bučen in hrumeč zvok, ki je bil kot nalašč za spremljavo plesa. Nanj igrajo z leseno deščico, ki jo pritiskajo ob prečke in držijo v levici, v desnici pa držijo gosje pero ali klinček (biglo, Štajerska), s katerim udarjajo po vseh strunah hkrati. Zato so dobile ime drsove ali švirkovence (zahodna Slovenija), citre na biglo (Štajerska), citra (Prekmurje) ali tudi slovenske citre — v nasprotju s kupljenimi »akordničnimi« citrami, ki so jih prinašali s trgovskih potovanj.

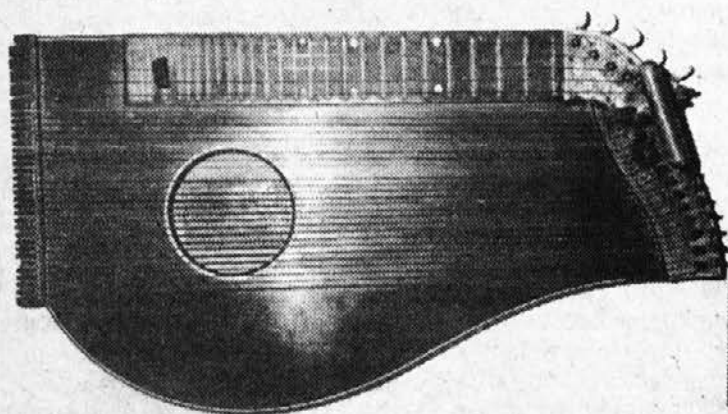
V začetku našega stoletja so jih izdelovali še na Štajerskem v okolici Sevnice, v Prekmurju, na Notranjskem in Primorskem. Med prvo svetovno vojno jih je bilo še posebej veliko v dolini Soče, kajti domiselni izdelovalci so za izdelavo uporabili celo vojni material, ki je ostal v zaledju soške fronte, predvsem telefonske žice, ki so rabile za strune. Še danes pa plešejo ob njih zvokih v Genterovcih v Prekmurju, etnično mešani (madžarsko-slovenski) vasi.

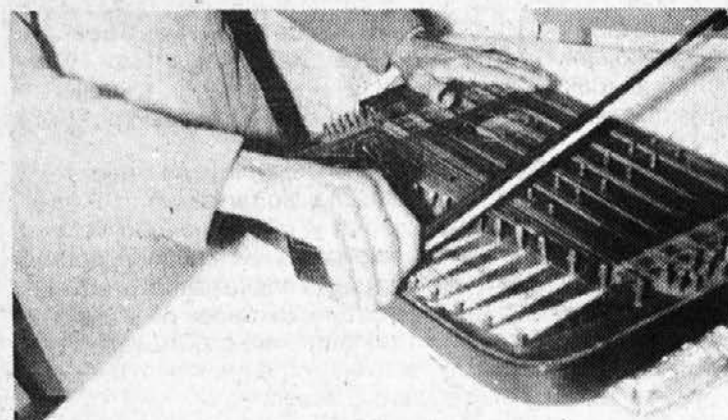
Traskripcija pesmi Plesalka se reši hudilca za bordunske citre.

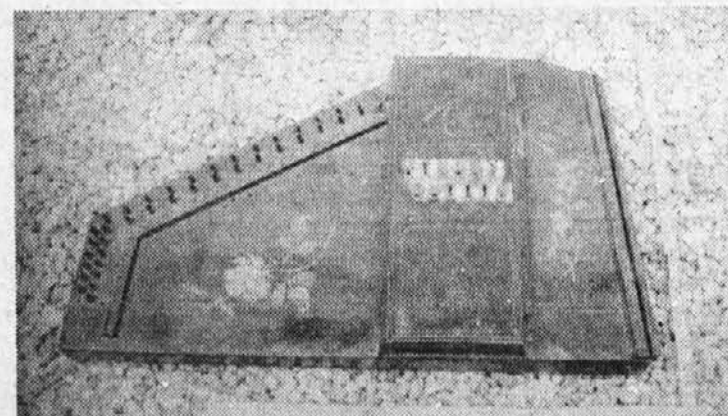
15. Starejše, doma izdelane bordunske citre, imenovane tudi citra, (Genterovci), Prekmurje

16. Akordične citre

17. Violinske citre

18. Obrtniško ali tovarniško izdelane citre na gumbе — klavirske citre

AKORDIČNE IN VIOLINSKE CITRE

Z vdorom citer v mestno življenje se je počasi spremenila tudi njih uglasitev ali drugače, meščanstvu bordunske citre niso več ustrezale zaradi omejene zvokovne zmožnosti. Že maloštevilne spremljevalne strune so pričeli uglasiti v akordu, v durovem ali molovem sozvočju. Števililo strun se je zato pričelo nujno povečevati, ponekod se je ustalilo uglasjevanje glede na »štiklic«. Tako lahko najdemo še po drugi svetovni vojni slovenske citre s 7 do 12 strunami najrazličnejše uglasitve, kar kaže, da so jih poskušali prilagoditi modnemu glasbenemu okusu časa. Tudi enoglasno igranje melodije ni bilo več modno. Godci alpskih predelov so zavrgli leseno deščico in s prsti leve roke ubirali terčne prijeme, značilne za gradnjo alpske zvočnosti. To je bila zasnova akordičnih citer z ustaljeno uglasitvijo številnih akordično spremljevalnih strun. Nove akordične citre, ki so potovale v 19. stoletju kot trgovsko blago po vsej Evropi, so bile tudi tehnično zmogljivejše in so zahtevale spretnnejše godce in daljšo dobo učenja. Razvile so se številne oblike citer, ki s svojo barvitostjo in različno tonsko lego rabijo različnim namenom: koncertne, elegijske, prim, diskant (za ansambelsko igro), kitarske, harfne (za spremljavo pesmi), izjemne in redke klavirske in violinske citre za solistično igro.

Devetnajsto stoletje bi lahko označili za zlato dobo citer. To je bila doba tekmovanj v spretnosti igre in izpopolnjevanju tehnik citer, doba citraških virtuozov. Koroška, Štajerska in Dolenjska so slovele po daleč znanih citrarjih, pevcih in pesnikih. Daleč znani gostilniški godec iz spodnje Avstrije in kasneje »kammervirtuoz« pruskega dvora Johann Petzmayer pa se je leta 1823 domisлил citranja z violinskim lokom. Te prve violinske citre so srčaste oblike in imajo le štiri strune, spretni trgovci in izdelovalci pa so jih izpopolnili in jim dodali več strun, uglasenih v štirih, petih, ali šestih akordih. Tako je nanje moč igrati melodije in se istočasno spremljati. Takšne citre so se razširile tudi k nam. Violinske citre so na Slovenskem sicer redke, a jih še danes igra godec Jože Zajc iz Dobrepolja na Dolenjskem.

II. GLASBILA, KI JIH POZNA TUDI KLASIČNA GLASBA

A) GODALA

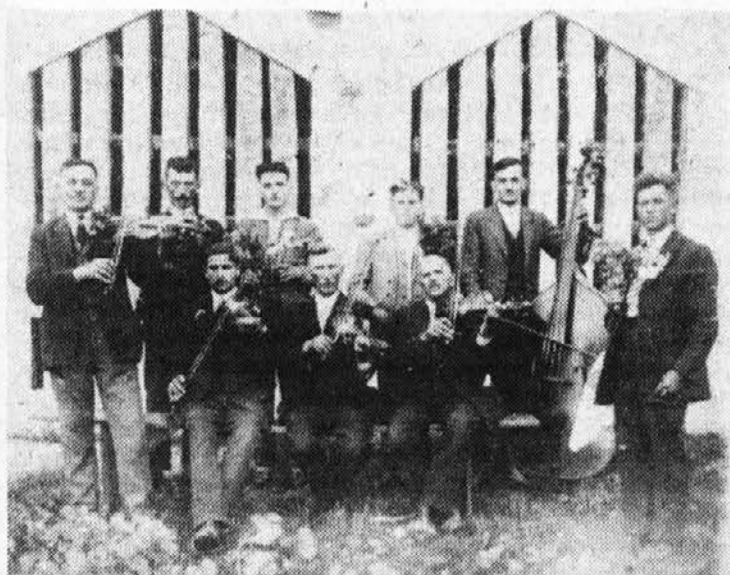
GOSLI

Beseda je praslovanska. Gosti pomeni igrati na glasbilo. Gosli so bile v 18. stoletju na Slovenskem že v splošni rabi, v 19. stoletju pa so postale vodilno godčevsko glasbilo v različnih sestavih.

Izraz violina se le redko uporablja. Pač pa se gosli imenujejo tudi **škant, pleče, gajge**, v Reziji **citira** in v Istri ter Beneški Sloveniji **violin**. Z domačimi imeni so imenovani tudi vsi deli gosli.

V 19. stoletju je bilo nekaj izdelovalcev gosli, sicer pa so bolj kupilno glasbilo. Le Rezijani svoje gosli, imenovane citira, nekoliko spremenijo. Uglase jih **za malo terco višje** kot je običajno, tako da strune g-d¹ — a¹-e² zvone kot b-f¹-c²-g². Da pa ne bi strune zaradi prevelike napetosti popokale, prirežejo kobilico spodaj ali zgoraj. Tudi lok je bolj napet in citiravec igra le z zgornjo tretjino loka. Način igranja v Reziji se loči od igranja drugih slovenskih goslačev. Citiro si naslonijo pokončno na prsi in ne pod brado, kot uči šolski sistem igre. Podobno igrajo gosli tudi samouki Romi v Prekmurju.

Druga značilnost in posebnost je igranje **v le dveh tonovskih načinih**, to je v G in D duru (zvonečih v B in F). Vsaka viža je iz dveh delov, ki se izmenjujeta. Najprej zaigrajo melodijo v osnovni (G) tonaliteti, ki jo nato transponirajo še v dominantno (D) tonaliteto. Pravijo, da melodija v osnovni tonaliteti zveni »na

19. Godalni ansambel (»štajh« ali »goslarija«, Prekmurje)

towsto«, v dominantni pa »**na tenko**«. Starejše viže se končajo z drsečim glissandom navzgor, imenovanim »**cvik**«, in nato s potegom po praznih strunah g in d, imenovanim »**cvak**«. Citiravec igra zmeraj sede in vsako **četrtinko udari z ного ob tla**. Ob transpoziciji melodije prične udarjati z drugo ного.

BAS

Poleg citer mora v Reziji igrati tudi mali bas na tri strune, b(r)unkula ali ta-velika citira, ki je nekoliko manjša od kontrabasa. Ta oblika je v evropski glasbi znana pod imenom **basset**, ki je od 16. do 19. stoletja sodil v družino **viol da gamba**. Na Slovenskem pa so še po drugi vojni ponekod vedeli zanj. Imel je črevnate strune. Rezijanska bunkula je zdaj kupilno glasbilo, **violončelo** ali kontrabas. Nanj pa napnejo le **tri strune** (B-f-c), kobilico zamenjajo z močnejšo, doma izde-

lano, da izdrži uglasitve-podobno kot citira. Tudi **lok** je ponavadi domače izdelave in **brez vijaka** za napenjanje žime. Žimo napnejo s tem, da jo privežejo pri žabici z vrvico. Ponavadi je bunkula last citiravca, ki jo nosi s seboj, meneč, da lahko bunkulo igra vsakdo, ki ima le malo glasbenega smisla, tudi otroci in ženske, ki običajno ne godčujejo. Pravi godec je po mnenju Rezijanov le citiravec. Z bunkulo spremljajo citiravca, in sicer le s **potegi po praznih strunah**. Godec jo drži pod vratom, kjer le-ta prehaja v trup, in nikoli ne spremeni lege desne roke, v kateri drži lok. **Glasbilo obrača** tako, da lahko z lokom igra po zaželenih strunah.

Tudi drugod po Sloveniji so godci uporabljali za basovsko glasbilo (**bas, bajs**) mali bas ali **violončelo** (mala krava) namesto starejšega tristrunskega basa, pa tudi veliki bas, imenovan **velika krava** (Koroška, Porabje). **Istrski godci** še danes igrajo na **bas z le dvema strunama**.

VIOLA

Viola nastopa v slovenskem godčevstvu redkeje kot violina. **Redno je bila le v prekmurski bandi**, kjer nastopa kot kontra in dopolnjuje igro vodilnih gosli (primov). Podobno vlogo je imela tudi v **godbi istrskih godcev**, ki so hodili igrati na Primorsko.

B) PIHALA IN TROBILA

KLARINET

Pogosto nastopa v godčevstvu tudi klarinet, imenovan **klanet**, **klenet** ali preprosto **piščew** (piščal). Ponekod so si ga znali izdelati doma. Primorska svatovska pesem opiše svatovsko igranje takole:

Slišal sem ta šunder glas,
piščev vzdigne tejnki glas,
citre prabje tudi,
škantič prabi tudi:
zdaj mi grema v vas.

Če ni bilo klarineta, so si na Gorenjskem pomagali s piskanjem na pero, ki je imelo podoben »tajnki glas«.

TROBENTA IN TUBA

V slovenskih godčevskih skupinah nastopa od 19. stoletja trobenta, **trompeta**, **tromba** in basovska tuba (bombardon), ki se imenuje tudi **pločevinasti bas** ali **pompardon**. Tudi rog ni redkost. Pločevinasti bas nastopa pogosto v manjših godčevskih skupinah namesto strunskega, lesenega basa.

III. POSAMEZNA GLASBILA

A) HARMONIKE

Harmonike in ustne harmonike ali orglice je prvi izdelal **Ch. Fr. L. Buschmann (1821/22)**. Zelo hitro so osvojile vse evropske dežele. Osnovni princip obeh glasbil je **mehanizem prenihajočih jezičkov**, ki jih zbujamo pri orglicah s pihanjem, pri harmoniki pa s potegovanjem meha.

V drugi polovici 19. stoletja so jih sprejele **tudi vse slovenske pokrajine razen Rezije**. Postale so poglavitno godčevsko plesno glasbilo, ki vse bolj izpodriva ostala glasbila.

Domača imena za harmoniko so: **rámonike**, **meh**, **méhe**, (Štajerska, Primorska, Dolenjska), **fude** (Prekmurje, Porabje), **orgle** (Gorenjska, Notranjska, Dolenjska, Koroška), **šumele** (Štajerska), **lajne** (Koroška). Harmonikar je torej tudi mahovec, fudaš, lajnovce.

Harmonika na gumbse se imenuje tudi **frajtonarica** in je **diatonična**: na pritisk istega gumba se pri potegu meha oglasi drugače kot pri stiskanju. Harmoniki s klaviaturo pravimo tudi **klavirka** in je **kromatična**. Je istotonska v danem obsegu poltonov.

Tudi harmonike so spretnejši izdelovali doma, vendar so se doma izdelane harmonike razlikovale od tovarniških ali obrtniških, ki so jih povečini dobivali iz avstrijskih ali nemških dežel. (Podobno je bilo tudi s citrami). Poglavitne razlike so v uglastitvi in z njo v razvrstitvi gumbov. Godci tako razlikujejo **kranjske** harmonike od **nemških** ali **štajerskih**.

21. Godčevska družina s harmoniko in »pleh« instrumenti, (Paka na Pohorju), Štajerska

B) BOBEN

Po rabi, manj pa po izvoru je boben ljudsko glasbilo, ki je pogosto omenjeno v različnih sestavih. Boben je bil tudi priljubljeno **glasbilo srednjeveških band** in potujočih skupin in več stoletij nepogrešljivo **vojaško glasbilo**. Pogosto ga omenjajo tudi pesmi, ki govorijo o bojih s Turki. Pogosto je boben naznačeval neprijetnosti. Na Slovenskem je poznan rek »si prišel na boben«, kar je pomenilo, da je občinski ali sodnijski sluga ob glasnem uvodnem bobnanju, s katerim je opozoril ljudi, naj se zberejo okoli njega, prebral razglas, da je bilo npr. imetje prodano na dražbi. Z bobnom so razglašali tudi druge odloke. V drugi polovici 19. stoletja pa je bil boben gost različnih godčevskih sestavov po vsej Sloveniji.

22. Pihalna godba z velikim bobnom, Štajerska

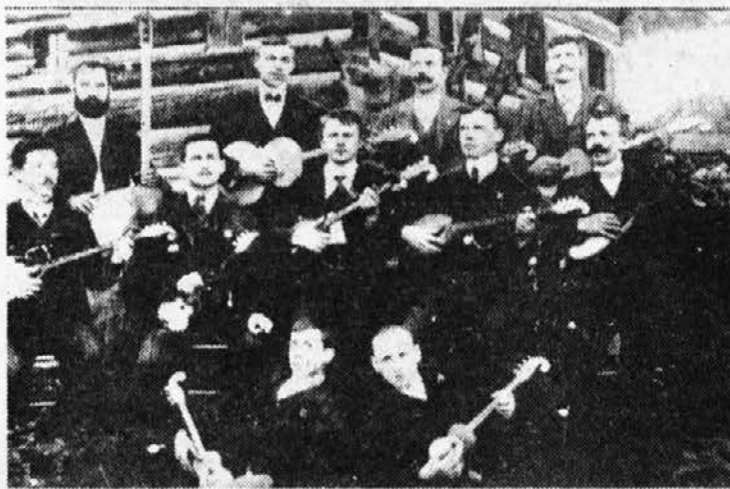
C) TAMBURICE

Tamburice so prinesli na **Balkan Turki** / 14. in 15. stoletju. Južni Slovani so razvili več vrst in oblik tamburaških instrumentov. Tamburice, ki so se razvile iz **dolgovratne lutnje**, sodijo v obširno družino glasbil od ruske balalajke do italijanske mandoline. Tamburice so se najbolj udomačile v Beli Krajini, kjer so izpodrinile starejše dude in dvojnice. V času **ilirizma** so bili ustanovljeni **prvi tamburaški ansambli v Slavoniji**, nato so tamburice zanesli na Hrvaško, v Dalmacijo in **Slovenijo**. Med obema vojnoma so bila osnovana tamburaška združenja, časopisi, tamburaške šole, ki so imele velik kulturni in **družbeni pomen**, saj so se z njim širile tamburice po vsej Sloveniji in s tem tudi ideje **panslovanstva** in **zedinjene Jugoslavije**.

V Jugoslaviji poznamo kar **devet tamburaških sistemov** in uglastev. Najpreprostejši sistem se je udomačil na slovenskih tleh: to je **dvoglasni kvintni sistem na dve dvojni struni** (d-g), imenovan tudi **farkaš sistem**; sestavljajo ga **1. in 2. bisernica**, ki igrata vodilno melodijo (pretežno v tercah), **brač**, ki igra improvizacijsko in polni praznino med melodičnimi glasbili in **akordično bugarijo** ter **tamburaškim basom**, imenovanim **berde**.

Oj Ivane, Ivaniču za tamburaški orkester.

23. Tamburaški zbor katoliškega izobraževalnega društva iz Škofje Loke leta 1909

D) POJOČA ŽAGA

Žaga je glasbilo gozdarjev in gozdnih delavcev, zlasti v alpskem svetu. Igrali so na žage tipa lisičji rep z navadno palico ali violinskim lokom ter na velike dvoročne žage amerikanke, po katerih so tolkli s kladivcem. Različno tonsko

višino so uravnavali z upogibanjem žaginega lista. Rabila je za domačo zabavo kot solistično glasbilo (v Baški grapi, v okolici Bleda) ali pa v sestavi t.i. domače muzike skupaj z različnimi preprostimi glasbili in zvočili: s piščalmi, rogovi, peresom, na katero so piskali, žlicami v kozarcu, ki so jih potresali in podobno (Štajerska). Na Dolenjskem pa je pred drugo svetovno vojno deloval sestav: žaga, violina in harmonika.

E) LAJNE

Tudi na Slovenskem so bile lajne precej razširjeno glasbilo, o njih nam poročajo ljudske pesmi in različni viri, vendar o njih ne vemo veliko. Danes jih je moč najti po nekaterih gostilnah ali v zasebni lasti kot spomin na preteklost. So nekakšni **avtomati** z zelo različnimi mehanizmi. S kovancem, ki je bil vržen skozi režo **velike gostilniške lajne**, velike kot omara, ali pa z vrtenjem ročice **pri mali ročni lajni**, se je sprožil **valjni mehanizem**, ki je udarjal ob **tipke, zadeval ob strune** ali **odprl dovod zraka v piščali**. Velike gostilniške lajne so imele po več valjev z žeblički, na katerih so bile vtisnjene različne melodije. Valje so lahko menjavali kot danes plošče v moderni inačici — džuboksu. Oboji so prenašalci melodij, ki so igrali pomembno vlogo pri popularizaciji melodij. Lajne so bile večinoma **avstrijsko ali češko kupljeno blago**, glasbilo **reževev, beračev**, ki so si z njimi služili vsakdanji kruh, gostilniške lajne pa so bile vaba za goste. Ker so bile tuje blago, tudi lažje razumemo **pot prenašanja tujih melodij na naša tla**.

F) PRITRKAVANJE Z ZVONOV

Pritrkavanje z zvonovi je posebna vrsta glasbene umetnosti, za katero je prav tako potrebna vaja in spretnost. Je slovesno zvonjenje, imenovano tudi **klenkanje** (Primorska, Dolenjska, Bela Krajina), **tonkanje** (Benečija), **nabijanje** (Koroška), **trijanje** (Štajerska). Je način zvonjenja, pri katerem se **udarja na zvonove s kembljem**, ponekod tudi **s kladivom**, in sicer **po določenih ritmičnih obrazcih**. Zvonovi se oglašajo zapovrstjo, potrebni pa so vsaj trije (veliki, srednji in mali zvon), za silo gre tudi z dvema. Kembelj lahko zanihamo v zvon z rokama ali z vrvjo, privezano nanj. Ritmični obrazci, ki se od kraja do kraja razlikujejo, imajo po navadi tudi imena, po domače jim pravijo tudi **viže**. Včasih so izraženi tudi v številkah, ki povedo, kateri zvon udari in kolikokrat (trikrat ja, enkrat ne, »štirka«, »šestka«), včasih dobe viže krajevno označbo (Vipavska, Vrhopoljska) ali oznako drugih posebnosti, značilnosti (ta-suha, ta-gosta, leteča viža, celo Štajeriš ali Radecki marš). Skupina pritrkovalcev mora biti uigrana, **improvizacija je živa**. Spora-zumevajo se z znaki, kajti slišijo se med seboj pri zvonjenju tako ali tako ne.

Od kdaj je pritrkavanje na Slovenskem v navadi, ni moč dognati. Vir iz 16. stoletja sicer navaja, da je bilo na Goriškem pred kresom in na dan vernih duš v navadi zvonjenje, s katerim so menda želeli odvrgniti nesreče in nevihte. Se v našem stoletju je bilo menda tudi v navadi, da so s klempanjem na kresni večer preganjali čarovnice. Vendar iz časa pred 19. stoletjem ni zanesljivih podatkov. Raziskovalci Glasbeno narodopisne sekcije pri SAZU so se pred približno desetimi leti lotili načrtnejšega raziskovanja pritrkavanja, ki je sicer znano tudi drugod po Evropi, **slovenska posebnost** je prav gotov **način igre z zvonovi, stil**.

Danes se pritrkuje ob različnih **praznikih**, zlasti cerkvenih, **če kdo umrje** (za vsak spol drugače), ob **nesrečah** ali **v sva-rilo** pred njimi, ponekod celo ob svatovskem sprejodu. Zvonjenje pa nosi daleč slišno »**informacijo v šifrah**«, to je v rit-

mičnih obrazcih. In če sprašujete starejše ljudi o pritrkavanju, vam bodo povedali, kako zvone zvonovi ob različnih priložnostih, z verzi vam bodo opisali, oponašali njihovo oglašanje. Povedali vam bodo, kako jih je prizadel vojni čas, ko je bilo mnogo zvonov prelilih v orožje.

IV. OTROŠKA GLASBILA IN ZVOČILA

Domisel in zanimiv je svet otroških glasbil in zvočil, ki so sestavljena iz različnega materiala, ki nas obkroža, iz predmetov, ki jih sicer uporabljamo vsak dan za drugačne namene, iz rastlin in plodov, ki jih ponujajo različni letni časi: trava, orehi, zreli koruzni storži, polsuha stebila trstike in koruze, krompir, posušene buče, spomladansko lubje in drevesne vejice, deščice, vrvico, gumbi, žlice, pokrovke, kosti.

Oglejmo si nekaj glasbil in zvočil otroškega sveta, ki so na Slovenskem najbolj razširjena. Iz zrelih, a še ne popolnoma suhih koruznih stebel je mogoče izdelati koruzne goslice, če v steblo zarezemo eno, dve ali več strun, ki jih podložimo s klinčki, nato pa dva tako obdelana kosa stebila drgnemo drugega ob drugega: eden rabi kot gosli, drugi kot lok. Nastali zvok je cvileč in spominja na najvišje možne violinske tone. Če v votla koruzna stebila nasujemo drobno kamenje ali semenje (fižol, riž ipd.), dobimo ropotulje, ki zvone podobno kot posušene buče, če jih potresamo. Iz koruznega stebila se dajo izdelati pokalice, če steblo na koncih narežemo na več loput, ki pri potresanju udarjajo druga ob drugo.

Za ritmična zvočila je moč uporabiti tudi pokrovke, s katerimi udarjamo drugo ob drugo, posnemajoč činele, pa lesene in kovinske žlice, s katerimi udarjamo drugo ob drugo ali pa jih damo v kozarec in potresamo z njim. Pločevinka lahko izvrstno rabi kot boben.

Preproste kastanjete pa si otroci izdelajo iz dveh izpraznjenih orehovitih lupinic, ki ju z vrvico ali elastiko pričvrstijo na kazalec in palec. Iz oreha je tudi brlek ali stržek, nekakšna vrtavka. Če izpraznjeno orehovo lupinico je navita nitka, v kateri tiči klinček, ki rabi kot jeziček za trzanje. Nastali zvok je podoben zvoku stržka. Iz izpraznjenega celega oreha je drdra, ki ima vrvico navito na paličico, vtaknjeno v oreh v smeri podolžne osi. Vrvica binglja iz sredine oreha in ko potegnemo zanjo, da zvočilo drdrajoč zvok. Da pa oreh ne zdrsi s palice, na katero je nataknen, je na drugi strani še sukančeva tuljava ali krompir.

Če na daljšo vrvico (približno pol metra) privežemo deščico ali navadno kost, ki jo sučemo nad glavo, dobimo zingulco ali brnkač, ki prav tako daje brneč zven, odvisen od hitrosti vrtenja. Če navežemo vrvico križem skozi luknjico gumba in jo napenjamo ter popuščamo z rokami, dobimo brkljo, ki daje brnkaču podoben šum.

Otroška glasbila, ki so imela še pred desetletji resen obredni pomen, so tudi lesene raglje ali klepetci. Pri vrtenju raglje lopute udarjajo ob zobato kolo, pri klepetcu pa eno ali več kladiv udarja ob deščico, na katero so pritrjena.

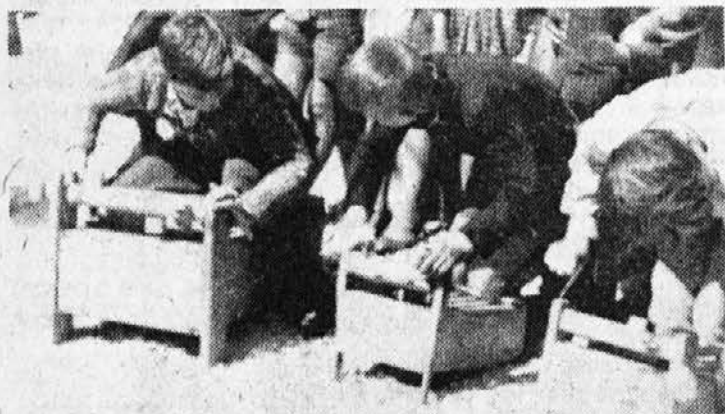
Tenak papir in glavnik dasta zvočilo, znano med otroki in odraslimi po vsej Sloveniji. Vibrirajoč papir spremeni zvok enako kot piskanje na pero ali travo (tudi čivink). Suh cvet bodeče neže še uporabljajo otroci na Primorskem. Cvet obrnejo narobe in tanka kožica cveta je membrana, ki se trese pri pihanju vanjo, enako kot papir pri glavniku ali trava pri čivinku. Glasbilu pravijo ru — ru. Podoben učinek daje tudi zvočilo, imenovano nunalca. To je na obeh straneh odprto steblo debele trstike, ki ji na sredini odpraskamo steno stebila, tako da ostane le tanka kožica, in če v cev pihamo, podobno vibrira. Prav tako na Primorskem so še po drugi vojni otroci poznali piščal na karto fino, narejeno iz odprte cevke debele trstike (kanele), ki so jo na eni strani zaprli z listom papirja. List je bil vibrirajoča membrana, ki je spremenila zvok v brnečega.

Otroci po vsej Sloveniji znajo še izdelovati piščali iz različnega materiala: iz vrbovja, bezga, trstike, žitne slame, lubja ipd. Te piščali imajo lahko le eno luknjico ali več (do 8!) in od njih je odvisna tonska zmogljivost piščali. Med piščalko z eno, dvema ali tremi luknjicami sodijo tudi glinasti ptički in kónjički prekmurskih in dolenskih lončarjev ter žvrgolci, glinasti ptički ali posodice, v katere se nalije voda. Gladina vode pri pihanju vanje valovi, vibrira kot papir. Nastali zvok je podoben žvrgolenju. Spomladi so si zlasti belokranjski pastirji znali izdelati rogove iz lubja. Drevesno skorjo so najprej potolkli, da so lubje lažje olupili, ko so ga poševno zarezali v steblo. Lubje so zvili v rogove in ga na koncu speli s klinčki. V ožji konec so vtaknili prdo, na katero so radi piskali tudi brez rogov, ki so rabili kot odmevnik. Prda je votla olupljena vejica. Na enem koncu jo je treba malo postrgati in stisniti, da dobimo pisek v obliki dvojnega jezička. Otroci so verovali, da verzi, ki so jih recitali in na pol peli pri izdelovanju piščali, čarajo piščalki lep (dober) zven:

cela pela, cela pela,
da se ne bi razletela
in svetmu Jurju lepo pela!

Rogovi so rabili belokranjskim pastirjem v spremstvu zelenega Jurija. Piščalka brlzigajca (Primorska) nima luknjic, temveč v cevki premakljiv čep, s katerim uravnavamo višino tona in zato zahteva drugačno spretnost.

In ker je otroški svet poln domišljije, je takšen tudi zvok njihovega sveta, nešteto je verjetno inčič opisanih glasbil in zvočil, glasba in zvoki so tudi naključne sestavljanke zvočnih kombinacij.

24. Otroške raglje z odmevnikom, Jesenice, Gorenjska

25. Otroške zvočne igrače: glinasta ptička in žvrgolec v obliki lončka, Ribniška dolina

GODCI

Godčevstvo je bilo trdo delo, ki je najpogosteje pomenilo dodaten vir zaslužka, še kako dobrodošel revnejšim kmetom, dninarjem, bajtarjem, rokodelcem, saj godcev med premožnejšimi sloji prebivalstva skoraj ni. Seveda ne smemo prezeti tudi le veselja do igranja. Ponekod se je godčevstvo pozimi spremenilo v dvo do tritedensko ali celo večmesečno igranje (koledovanje) po bližnji in daljnji okolici. V zameno za igranje in dobronamerna voščila so godci dobivali darove, tudi vsakdanji kruh, živež. Daleč znani godci so bili npr. Trentarji, Bovčani (iz okolice Bovca), Kroparji, ki jim je pozimi zamrznila reka in niso mogli več kovati, pa Idrčani in številni drugi. Tudi Romi, ki so pogosto potovali po slovenski deželi, so bili odlični godci. Bovčani so prepotovali velik del Slovenije in hodili igrati tudi izven naših meja še v drugi polovici našega stoletja z violino, s klarinetom in z basom, včasih tudi s harmoniko in kitaro, saj je vsak znal igrati na dvoje ali troje glasbil. Pred prvo svetovno vojno so hodili po Evropi in tudi po Sloveniji potujoči godci iz Češke (harfe, harmonike) in Slovaške (z dudami), v Istro so zahajali zinzulci (Vlahi), v Prekmurje Romi in Madžari, v Belo krajino Hrvatje in Uskoki. Režijani so godčevali tudi po Koroškem, kamor so hodili na delo. Vse našetete in mnoge druge godčevske skupine so tako oblikovale glasbeno življenje preteklega in polpreteklega dobe, vplivale na glasbeni okus, prinašale melodije in glasbila.

Godce je v prvotnem pomenu besede tisti, ki gode, to je igra na godalo. Beseda se je prenesla na vsakogar, ki je igral kakršnokoli glasbilo. Godce mora biti burkež in šaljivec (stara slovenska beseda zanj je bila tudi igrc), najpogosteje je tudi nosilec različnih šeg in navad (npr. svatbenih).

Godčevstvo je bilo do druge vojne strogo moško opravilo, ženske so smele le citrati, najpogosteje samo doma. Ženskam je bila dodeljena vloga ohranjevalk pesemskega izročila. Tudi slovenski jezik ne pozna ženske oblike samostalnika godce. Večinoma so godci samouki, znanje glasbila in tudi izdelovanje, če je le-to v navadi, se najpogosteje deduje iz roda v rod po nepisanih pravilih.

Tudi godčevstvo s svojimi šegami je podobno kot ljudska pesem vezano na **življenjski krog ljudi** (z ropotuljami od rojstva, prek otroških zvočnih igrač, fantovsko-pastrskih zvočil in vasovalskih glasbil, do svatbenega godčevanja in mrliškega pritrkavanja z zvonovi), vezano je na **skupna opravila in delo**, ki se ponavadi končajo s pesmijo in godbo (glej poglavje o pesmi) ter na **koledarski krog**. Od novoletnih pohodov kolednikov s pesmijo in godbo od sorodnikov, prijateljev, do znancev in neznancev, z voščili in dobrimi željami do pustnega veseljačenja in preganjanja zime s pokanji bičev pustnih mask, pustnih kolednikov in pozvajanjanja zvončkov maskar, s tuljenji v rogove in delanjem hrupa (tudi z lončenim basom), ki je v preteklosti pomenil odgajanje in ustrahovanje duhov, danes pa veselo rajanje in človeku tako mikavno skrivanje svojega »jaza« za masko, tudi skrivanje lastnega glasu za zvočno masko. Do prve svetovne vojne v postnem času, ki je sledil pustnim norčijam, zagotovo ni smelo biti glasbe! Utihniti so morali tudi zvonovi. Oglašali so se le klepetci, raglje, pokali so z biči. Zvonovi na slovenskem podeželju še oznanjajo velikonočno jutro s slovesnim pritrkavanjem. Pred drugo vojno pa je bilo Jurjevo (24. april) vseslovenski pastirski praznik, ko so gospodinje navsezgodaj trobile v rogove in s tem odganjale čarovnice. Z različnimi piščalmi je bilo treba spremljati obhode Jurija (v Beli krajini z rogovi iz lubja, z dvojnicami), ptujski Jurač pa je imel za spremestvo piskača in bobnarja. Godba je spremljala prvomajsko postavljanje mlaja in florjanovske kolednike (4. maj). Po vsej Sloveniji so obhajali kresni dan (24. junij) s petjem, plesom in godbo. Jeseni so godčevali na sej-

mih, proščenjih, farnih žegnanjih, na Martinovo (11. novem-ber) v vinorodnih krajih. Z godbo so se poslavljali od vojaških rekrutov.

LJUDSKI PLES

Veda o plesnem izročilu se imenuje etnokoreologija, raziskovalci so etnokoreologi. Ples je slovenska beseda, ki izhaja iz staroslovanskega jezika. Poznamo pa tudi druge izraze: na Koroškem in Gorenjskem **raj** ali **rej**, **rejc** (plesalci in plesalke so rajovci in rajovke), v Beli krajini **kolo** (igrati kolo; beseda je prišla iz srbskohrvaškega jezikovnega območja). Iz nemškega jezikovnega območja smo skupaj s plesi prevzeli besedo **tanc** (npr. povštertanc, ristanc).

Ples je vsako ritmično gibanje, ki ni delo, zato med plesno izročilo prištevamo tudi **obhode jurjašev, kresnic in pustnih mask**, ki so imeli še do našega stoletja obredno vlogo, podobno kot ples.

Prve podatke o slovenskem ljudskem plesu prinašata J. W. Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* iz l. 1689 in A. T. Linhart v *Poskusu zgodovine Kranjske in drugih dežel južnih Slovanov Avstrije* iz l. 1791. Šele v 19. stol. pa je naraslo zanimanje za ljudski ples, kar je razvidno iz narodopisnih člankov v raznih časopisih in revijah. Tehtne podatke o plesih najdemo v odgovorih na dve anketi v prvi pol. 19. stol. in v **odgovorih na vprašalne pole**, ki jih je razposlal slovenski **Odbor za nabiranje narodnih pesmi** v zač. 20. stol. Seveda ta poročila ne prinašajo podrobnih opisov niti ne pravih imen plesov. Likovni viri o plesih so na slovenskem silno redki.

Prvi je začel sistematično raziskovati slovenski ljudski ples **France Marolt**, in sicer v času med obema vojnama. Opozoril je na bogato plesno izročilo in ga poskušal ovrednotiti.

Intenzivno zbirateljsko in raziskovalno delo pa je po vojni začel in ga še nadaljuje **Glasbeno-narodopisni institut** (danes Sekcija za glasbeno narodopisje Instituta za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti) s svojimi sodelavci (**Tončka Marolt, Marija Šuštar in Mirko Ramovš**). M. Ramovš je rezultate dosedanjega raziskovanja strnil v antologijski zbirki slovenskega ljudskega izročila **Plesat me pelji** (1980), ki je tudi podlaga pričujočega pregleda.

Tako kot zapisujemo glasbo z notami, je moč zapisati tudi ples s posebnimi znaki. V minulih stoletjih so nastajali različni sistemi zapisovanja od opisnih do zapisov z grafičnimi simboli, najpopolnejšega pa je uspelo izdelati **nemškemu koreografu Rudolfu von Labanu**. Dopolnil ga je **Albrecht Knust**, zato njun sistem imenujemo **Laban-Knustova kinetografija**. Ta sistem zapisovanja uporabljajo tudi slovenski etnokoreologi. Plesi so ali **podedovani iz preteklosti** in jih časovno ni moč opredeliti, ali pa so **privzeti od drugod**. Prvotni plesi so na Slovenskem že zelo zgodaj izumrli. V 17., 18. in 19. stoletju so jih zamenjali plesi, ki so bili v modi po vsej Evropi ali v sosednjih deželah, še zlasti nemško govorečih. Kulturna in gospodarska odvisnost od germanskega sveta je to izpodirjanje in opuščanje prvotnega izročila pospeševala.

Slovensko ljudsko plesno izročilo delimo v dve plasti: **starejšo** in **novejšo**. V **starejšo** plast plesnega izročila sodijo plesi oziroma **preostanki nekdanjih obrednih in plesnih iger**. Sestavljajo jih preproste gibne prvine, kot so **tek, hoja, poskakovanje**. Najstarejše plesno izročilo se je tako ohranilo v **obhodih pustnih mask** (ptujskih korantov, ki poskakujejo in pozvanjajo z zvonci, štajerskih oračev ali cerkljanskih lafarjev, koroške Pehltre babe ali beneških pustov), ki preganjajo zle sile in z njimi čarajo plodnost zemlje. Sem sodijo tudi **obhodi belokranjskih jurjašev, kresnic in obhodi novoletnih kolednikov**.

Večina najstarejših plesov je **skupinskih**. Plesalci se pri- mejo za roke in v obliki **kače** ali **vrste** poskakujejo po hiši, trav- nikih in vrtovih: na Gorenjskem **kačo zvijajo**, na Dolenjskem **gredo Abrahama**, Na Štajerskem in v Prekmurju plešejo **čindaro**. Tudi ti plesi so imeli v minulih stoletjih **magično obredni pomen** (čaranje rodovitnosti) in so se največkrat **zaključili še z mostom dvignjenih sklenjenih rok** enega para, pod katerim so morali steči vsi plesalci. Prehod kolone parov pod mostom dvignjenih rok soplesalcev je tudi stalno ponav- ljajoča se figura plesa **koutre šivat**. **Most** je simboliziral **pre- hajanje iz starega v novo**, iz zime v pomlad, iz samskega stanu v zakonskega. V našem stoletju ples najpogosteje ple- sejo na **svatbah**. Po vsej Evropi **znana otroška igra Al je kaj trden ta vaš most** je razširjena tudi na Slovenskem, le da so jo pri nas v Beli krajini in na Gorenjskem plesali tudi odrasli.

Med najstarejše izročilo spada tudi večina belokranjskih kol. Mnoga med njimi pa so **uskoškega izvora**. **Belo krajino so namreč v 16. stoletju poselili Uskoki, to so bili Hrvatje in Srbi, ki so iz Bosne in Hercegovine pribežali pred Turki** in s seboj prinesli tudi izročilo, ki se je kasneje pomešalo s sloven- skim. **Črnomaljsko kolo** plešejo samo **dekleta**, sestavljeno pa je iz dveh plesov: kola **Al zelena je vsa gora** in mostne igre. Zanimivo je kolo **Pobelelo pole**, ki ga plešejo **ob petju bala- de**. Plesni motiv je sestavljen iz treh korakov po krogu naprej in enega nazaj. Značilen je za **plese ob petju balad v srednje- veški Evropi**, ohranil pa se je vse do danes na Balkanu. Pesem **Pobelelo pole** je na Slovenskem **edini primer balade kot prave plesne pesmi**.

V **novejšo** plast spadajo plesi, ki so skoraj vsi **tujega izvora, a prilagojeni slovenski gibanosti**. Na Slovensko so jih prenašali fantje po odsluženju vojaškega roka, trgovci in **fren- tarji**, rokodelci, ki so se šli na tuje izpopolnjevati. Plesov si niso vselej zapomnili v izvorni obliki, pač pa so jih **spremenjali in pri- lagajali** svojemu okusu. Največkrat so prinesene plesne **poe- nostavili**, saj zapletenih figur niso marali, jih **skrajšali** in po- gosto **spremenili tudi tempo**. **Slovenec namreč ljubi živ in dinamičen ples, s takimi spremembami pa je postal tuje- roden ples slovenski**.

Štajriš (Koroška — Ravne)

26. »Štajeriš«, bakrorez iz Valvasorjeve »Slava vojvodine Kranjske«

morskem, kjer fante, ki pripravijo in vodijo ples, imenujejo navadno **partnerje**. V Beli krajini je imela pomembno vlogo prva plesalka v kolu, imenovana **vojarinka**. Ta je vodila kolo in pela naprej.

Plesi **novejše plasti** so predvsem **parni**. Med najstarejše spada **štajeriš**; to dokazuje bakrorez v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske, ki prikazuje, kako se dve plesalki vrtita pod dvignjenimi rokami soplesalcev, torej figuro, ki je značilna za štajeriš. Najstarejša oblika štajeriša je **peto-instrumentalna**. Eden od plesalcev najprej zapoje kratko štirivrstično pesem — **poskočnico** zbadljive ali ljubezenske vsebine, nakar na instrumentalni del vsi zaplešejo. Pesem in ples se tako poljubno dolgo menjavata.

Podobno peto-instrumentalno obliko ima znameniti ples iz **Ziljske doline** na Koroškem **prvi rej**, ki ga plešejo po končani fantovski tekmovalni igri **štehvaju**. Pri tej igri fantje dirjajoč na kobilah z železnimi kiji zbijajo lesen sodec, nasajen na kolu. Prvi rej je zaradi svoje obrednosti slovesen in umirjen ples. Po vsej Evropi se je širila **popularna poljska mazurka**, tako po mestih kot po deželi. Plesali so jo v prilagojeni obliki tudi po vsej Sloveniji pod imenom **mrzulin**, **muzolin**.

Mazurka (Štajerska)

Veliko skupino slovenskih ljudskih plesov predstavljajo tako imenovani **potrkani plesi**, za katere je značilno ploskanje, potrkavanje z nogami ob tla, žuganje ipd. Zaradi šegavosti in preprostosti so bili **povsod na Slovenskem** priljubljeni in prav ti plesi so se v največji meri ohranili do danes, npr. **šotiš**, ta

potovčena, ta **požugana**, **kosmatača**, **krajcpolka** in dr. Na Slovenskem se je ohranilo tudi nekaj **starih cehovskih plesov**, kot je npr. **šuštarska**, kjer plesalci v prvem delu plesa posnemajo z rokami čevljarska dela (smoljenje drete, šivanje z dreto, zabijanje klinčkov), nato pa zaplešejo polko. Zanimiv je tudi **prekmurški cehovski ples tkalečka**, ki ga plešejo samo fantje. Danes je ples **spretnosten**, fantje pretikajo robčke pod koleno in s tem ponazarjajo pretikanje tkalskega čolnika. Godci igrajo vse hitreje in hitreje, manj spretni ne zdrže do konca in prej izgube robec in morajo zato odnehati s plesom.

Konec 19. stol. in v začetku 20. stol. zavzemata vsa evropska plesišča **polka** (2/4 takt) in **valček** (3/4 takt). Tudi na Slovenskem sta postala najbolj priljubljena plesa. Če polko plešejo s poskoki ali treslaji, ji rečejo **ta potresena** ali **ta poskočna**; če plešejo valček s klecanjem, pravijo na Gorenjskem, da plešejo na valove, a valček imenujejo **nizki valcer**; **ta visoki valcer** pa je takrat, kadar ga plešejo s poskoki. Po vsej Sloveniji plešejo na melodijo Ob bistrem potoku je mlin **kmečki valček**. Med novejše plesne spada v Prekmurju **čardaš**, ki se je tja razširil z Madžarskega.

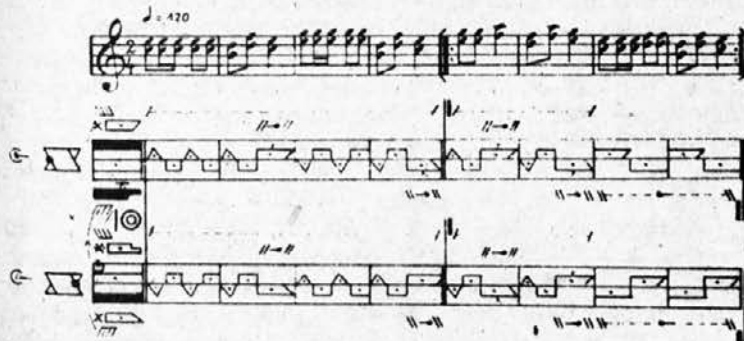
Po vsej Sloveniji so doma tudi plesne igre družabnega značaja, kot je **ples z metlo ali lisičji rep**, kjer plesalci v parih plešejo polko, eden pa z metlo. Ko godec melodijo nenadoma prekine in zamenja, morajo plesalci zamenjati soplesalke (in obratno). Tisti, ki je prej plesal z metlo, le-to izpusti in si poišče par. Pri tej igri mora biti vselej nadštevilni plesalec, ki ostane brez para in dobi namesto soplesalca v roke metlo, da ob smehu ostalih pleše z njo.

Ples z metlo lahko plešejo tudi tako, da se dekleta postavijo druga za drugo v primerni razdalji, fantje pa hodijo ali tečejo v kačastih zavojih okoli njih. Ko godec premenja ritem, vsak zgrabi najbližjo plesalko, kdor ni dovolj uren, pleše z metlo. Seveda se vloga lahko zamenja, takrat je nadštevilna plesalka. Priljubljene so tudi plesne igre z izbiranjem soplesalca. Navadno se vsi sodelujoči primejo v krog, eden pa v sredini izbira z blazino v roki. Pred izbranega (izbrano) vrže blazino na tla, nanjo poklekne in se poljubi, nato pa plešeta polko ali valček. Ostali gledajo, ali pa v istem ritmu tečejo po krogu (**povštranc**, **igraj kolo**). Izbirati je mogoče tudi z robcem (**Marko skače**) ali ogledalom (**špegutanc**).

Povsem svojevrsten je **ples Rezijanov**, ki je najbližje mediteranskemu plesnemu izročilu. **Rezijani poznajo en sam ples!** Plesalca se postavita drug nasproti drugega in plesaja z zibajočimi koraki menjavata mesti. **Vsak ples je variacija osnovne sheme**, podobno kot je tudi godčevanje variiranje melodije. Na koncu ponovljene melodije v višji tonaliteti (glej poglavje o godčevstvu) je **obvezen udarec z nogo ob tla**. Rezijani plešejo v dvoje, v troje ali po štirje na križ ter med seboj enako izmenjujejo mesta.

Na večini slovenskega etničnega ozemlja plešejo glede na obliko in melodijo iste ali podobne plesne, razlike so predvsem v načinu plesanja. Temu načinu pravimo stil. Razliko opazimo celo med plesom bližnjih krajev. Primorci se radi pozibavajo v bokih, plešejo lahkotno z zelo gibljivimi stopali. Korošci plešejo s prožnimi koleno mehko, Rezijani elegantno z zibajočimi in močnimi potrkami na koncu fraze. Slovenci osrednje Slovenije so si v plesnem stilu sorodni, plešejo zadržano, po celih stopalih, z malce skrčenimi koleno, se radi hitro vrte in med plesom potrkavajo z nogami ob tla. Seveda vsega naštetega ne smemo posploševati, mnogokrat je ples odvisen tudi od značaja in temperamenta plesalcev. Tu pa se že razodeva ustvarjalnost slovenskega človeka. Če Primorci zapleše nemški zibenšrit s svojo lahkotnostjo in zibanjem v bokih, ustvari s tem nov ples, ki ni več zibenšrit, ampak slovenski **v sedem korak**.

Po obliki so lahko plesi **parni**, **skupinski**, **solistični**, glede na spol izvajalcev pa **moški**, **ženski** in **otroški**. Glede na glasbeno spremljavo jih delimo v **plese brez instrumentalne**

Zibnsrit (Prekmurje)

ali pevske spremljave, kakršno je kolo na trumf ali mutasto kolo iz Bele krajine, kjer si ritmično spremljavo dajejo plesalci s topotanjem nog; **pete plese**, med katere spadajo tudi otroški plesi in igre ter že omenjena Pobeletlo pole in črnomaljsko kolo; **peto-instrumentalne plese**, kjer plesalci najprej zapoje in nato zaplešejo (štajeriš, prvi rej) ali pa pojo ob instrumentalni spremljavi (**Marko skače**, **Igraj kolo**, **Lepa Anka**, **Hruške**, **jabuke**, **slive**) in končno čiste **instrumentalne plese**, ki sestavljajo večino slovenskih ljudskih plesov.

Imena plesov so različna. Nekatera so nastala po **krajih**, od koder so doma ali so jih največ plesali (metliško kolo), po oblikovnih značilnostih (ta potresena), po prvem verzu pesmi, ki se poje poleg (Marko skače) in končno tudi po vlogi plesa (svatovska polka). **Vloga plesa se je spreminjala in se še spreminja**. Ples je imel pred desetletji pomembno magično-obredno vlogo, ljudje so verovali, da z njim lahko pričarajo rodovitnost in odženejo zlo. Ta vloga se je v našem stoletju skorajda že izgubila. Etnokoreologi so zabeležili le nekaj plesov, kot je predpustni **ples za debelo repo in korenje** ali **visok lan**, ki so ga povsod na Slovenskem plesale **maškare z gospodinjami**, pobirale darove v zameno za svoja dobronamerna voščila. Še pred desetletji so verovali, da bo lan zrasel tem višje, čim višje bodo poskakovali. **Ples je spremljal ljudi od rojstva do smrti**: plesali so ob vseh prazničnih dneh, ob skupnem delu, semnjih in shodih, največ pa na svatbah, kjer je ples trajal po tri dni in tri noči, kot pripovedujejo slovenske ljudske pravljice. Ob vahtanju mrliča pa so se poleg pesmi zvrstile tudi razne igre, ki jih danes še pozna otroški svet: **rihtarja bit** in **rinkce talat**.

Na Slovenskem so plesali in še plešejo na posebej pripravljenih **lesenih plesiščih**, v **hišah**, **gostilnah**, na **skednjih ali pod lipo**. V **Beli krajini** tudi na **travniku** ali na **trgu sredi vasi**. Ples je imel nekaj svoje **plesne vodje**, ki so skrbeli za red in določali vrstni red plesov ter celo dajali med plesom povelja za spremembo figur. Del teh navad se je ohranil na Pri-

Literatura

1. Mirko Ramovš, Plesat me pelji, Ljubljana 1980
2. Marija Šuštar, Slovenski ljudski plesi Primorske, Ljubljana 1958, Slovenski ljudski plesi Koroške, Ljubljana 1958, Slovenski ljudski plesi Prekmurja, Maribor 1968
3. France Marolt, Gibno-zvočni obraz Slovencev, Slovenske narodoslovne študije 3, Ljubljana 1954
4. Bruno Ravnikar, Koreografija ljudskega plesa, Ljubljana 1969
5. Radoslav Hrovatin, O slovenskem ljudskem plesu, Slovenski etnograf 3-4, Ljubljana 1951

Čas po drugi svetovni vojni je prinesel nove razmere in nov način življenja povsod po deželi, zato pomeni prelomnico tudi v slovenskem godčevstvu. Nastajajo novi ansambli po zgledu mestnih, starejša glasbila naglo tonejo v pozabo, glasba se vse bolj uniformira po evropskem in svetovnem zgledu.

FOTOGRAFIJE

1. Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani
2. Mira Omerzel — Terlep
3. Neznani avtor
4. Neznani avtor
5. Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani

6. Matija Terlep
7. Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani

8. Mirko Ramovš, Sekcija za glasbeno in plesno narodopisje

9. Matija Terlep

10. Neznani avtor

11. Arhiv SGPTV

12. V. Knific, Spomeniško varstvo Kranj

13. Neznani avtor

14. Matija Terlep

15. Matija Terlep

16. Matija Terlep

17. Neznani avtor

18. Čeplak Ralf

19. Neznani avtor

20. Neznani avtor

21. Mira in Matija Terlep (fotoarhiv)

22. Neznani avtor

23. Fotoarhiv Loškega muzeja, Škofja Loka

24. Slovenska ljudska glasbila in godci, Zmaga Kumer, Obzorja

25. Fotoarhiv Mira in Matija Terlep

26. Bakrorez iz Valvazorjeve »Slave vojvodine Krajnske«

NASLOV UREDNIŠTVA

Revija GM, Kersnikova 4, 61000 Ljubljana, telefon (061) 322-367. Račun pri SDK Ljubljana, številka 50101-678-49381. Revija izide osemkrat v šolskem letu, celoletna naročnina za XIV. letnik znaša 100 din, posamezen izvod stane 13 din.

Tematska številka Slovenske ljudske glasbe avtorice Mire Omerzel-Terlep stane 30 din.

UREDNIŠKI ODBOR

Peter Barbarič, Miloš Bašin (oblikovalec in tehnični urednik), Jaka Fürst, Lado Jakša, dr. Primož Kuret (glavni urednik), Igor Longyka, Mija Longyka (lektorica), Kaja Šivic (odgovorna urednica), Mojca Šuster in Mirjam Žgavec.

UREDNIŠKI SVET

Dr. Janez Höfler (predsednik), dr. Marija Bergamo (FF-PZE Muzikologija), Igor Dekleva (AG Ljubljana), Lea Hedžet (GMS), Nena Hohnjec (PA Maribor), Zdravko Hribar (GMS), Jakob Jež (ZKOS), Marija Mesarič (ZDGPS), Lovro Sodja (ZDGPS), Jože Stabej (DGUS), Dane Škerl (DSS), Mojca Šuster (GMS) in delegacija uredništva (glavni in odgovorni urednik).

Revija GM izdaja Glasbena mladina Slovenije, tiska tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani. Revija je oproščena temeljnega davka na promet proizvodov po sklepu Republiškega sekretariata za informacije 421-1-72 z dne 22. oktobra 1973. Sofinancirata jo kulturna skupnost Slovenije in Posebna izobraževalna skupnost za kulturo.

